

A népfölkelésről.

1886. évi XX. t.-cz. Szentelést nyert 1886. június 6-án. Kihirdettetett az Országos Törvénytarban 1886. jun. 19.

1. §. A népfölkelés a fegyveres erő kiegészítő része és mint ilyen a nemzetközi jog oltalma alá helyeztetik.

2. §. A népfölkelés kötelezettsége alá esik minden honpolgár, ki akár az általános, akár csak a népfölkelési szolgálathoz szükséges védképességgel bír, és sem a hadsereg (haditengerészet vagy póttartalék), sem a honvédség állományához nem tartozik, azon év elejétől fogva, a melyben 19-ik életévét betölti, azon év végéig, a melyben 42. életévét meghaladta.

Azon honpolgárokra nézve pedig, kik a hadsereghez (haditengerészethez) az 1868. évi XL. tcz. 20. §-a alapján 19-ik évük betöltése előtt önkéntesen léptek be, a népfölkelés kötelezettsége kiterjed az 1868. évi XL., illetve az 1882. évi XXXIX. tcz.-ben körülírt 12 évi védkötelezettség lerovása utáni közvetlen következő még 10 évi időtartamra.

Miben álljon és mi módon állapíttassék meg a népfölkelési szolgálatnak megfelelő védképesség: a honvédelmi miniszter szabályrendeletileg állapítja meg.

A népfölkelés kötelezettségében áll továbbá, védképességéhez mérten 60. életévének betöltéséig, a hadsereg (haditengerészet) és honvédség nyugállományához vagy a szolgálaton kívüli viszonyához tartozó minden egyén, a mennyiben a fegyveres erő egyéb részénél nem alkalmaztatik.

A csendőrség, pénzügyőrség és állami erdészet személyzete azon esetben, ha hadi események miatt, saját területén működését megszüntetni kénytelen, a népfölkeléshez tartozik csatlakozni.

Azon népfölkelésre kötelezettek, a kik a közszol-

gálat teljesítésére vagy annak érdekében nélkülözhetlenek, a népfölkelési szolgálat alól fölmenthetők.

Önkéntes jelentkezők, kik a hadsereg, honvédség és népfölkelés kötelékében nem állanak, továbbá előjáróságuk engedélye mellett azok, a kik valamely közszolgálatban vannak, alkalmazhatóságukhoz képest a népfölkelésbe fölvehetők.

3. §. A népfölkelésre kötelezettek két osztályba soroztatnak:

A népfölkelés I. osztályába tartoznak azon év elejétől fogva, melyben 19-ik életévüket betöltik, azon év végéig, melyben 37-ik életévüket meghaladják, mindazon honpolgárok, kik a 2. §. szerint fölkelésre kötelezve vannak, ideértve azokat is, kik az 1868. évi XL. tcz. 17. §-a alapján ideiglenesen fölmentettek, vagy az 1882. évi XXXIX. tcz. 12. §-a alapján idő előtt avagy szolgálati kötelezettségük teljesítése után a hadseregből (haditengerészetből, póttartalékból) és a honvédségből elbocsáttattak.

A népfölkelés II. osztálya ugyanezen népfölkelés-kötelezetteket foglalja magában, azon évi január hó 1-től fogva, a melyben 38. életévüket meghaladják, azon évi december 31-ig, a melyben 42-ik életévüket betöltötték; azon honpolgárok pedig, kik ezen törvény 2. §-a szerint mint önkéntesek 19-ik évük betöltése előtt léptek be a hadsereghez (haditengerészethez), a fent körülírt 10 évi népfölkelés-kötelezettség első öt évében a népfölkelés 1-ső, második öt évében ellenben annak 2-ik osztályába soroztatnak.

4. §. A népfölkelés felhívása ő Felsőge parancsára, a minisztertanács meghallgatása után a honvédelmi miniszter útján, fenyegető vagy kitört háború esetében, annak tartamára és azon mérvben történik, a melyben azt a honvédelem érdekei megkövetelik.

A felhívott népfölkelés alkalmazása az ő Felsőge által kinevezett hadiparancsnok által eszközöltetik.

A népfölkelés fölosztatását ő Felsőge rendeli el.

5. §. A népfölkelés rendszerint az ország határain belül alkalmaztatik; azonban kivételesen a magyar

korona országain kívül is alkalmazható, de erre mindannyiszor a törvényhozás külön intézkedése szükséges.

Csak az országgyűlés együtt nem létében, és ha a halasztásból veszély származhatnék, rendelheti ő Felsége, az ország összes miniszteriumának felelőssége s az ország képviselőinek, annak legközelebbi összejövetelekor, azonnal kikérendő utólagos jóváhagyása mellett, a népfelkelés alkalmazását az ország határain kívül is.

Az I. osztályú népfelkelés pedig rendkívüli szükség esetében, és nevezetesen ha a hadsereg (haditengerészet) törvényes hadi állományának fentartására a háború folyama alatt, a kiképezett póttartalék nem elégséges: az elkerülhetlen szükség mérvéhez képest és idejére, a hadseregnek, az 1882. évi XXXIX. tcz. 8. §-ának 8. bekezdése értelmében való beosztása mellett, valamint a honvédségnek esetleg szükségessé vált kiegészítésére is igénybe vehető.

E célra csakis a népfelkelésnek már megtörtént fölhívása alapján behívott és vagy már régebben katonailag kiképezett, vagy ezen alkalommal azonnal megfelelően beoktatandó népfelkelési kötelezettek rendelhetők ki.

A népfelkelés igénybevétele az esetenkénti szükséglet szerint az egyes osztályokon (3. §.) belül megjelölendő csoportok keretében általában a legifjabb évfolyamoknál kezdendő meg.

Mindazok, kik 12 évi szolgálatkötelezettségüket kizárólag a honvédségnél töltötték, csakis a honvédség kiegészítésére vehetők igénybe.

Azok, kik az 1868. évi XL. és XLI. tcz. életbeléptetése előtt, az akkori rendeletek hatálya alatt katonai szolgálat alól magukat kiváltották, a hadsereg és honvédség esetleges kiegészítésére nem fordíthatók.

6. §. A népfelkeléshez szolgálattételre beidézett egyének a behívás napjától fogva elbocsáttatásuk napjáig a katonai büntető és fegyelmi szabályok alatt állanak.

Szabadságolás által s a szabadságolás tartamára a katonai viszony megszakad.

7. §. A népfelkelés katonailag felszerelendő és felruházandó; a mennyiben a felruházás iránt a népfelkelés felhívásáig még teljesen gondoskodva nem volva, annak tagjai alkalmaztatásuk ideje alatt távolból felismerhető nemzeti színű jelvényekkel ellátandók, s kitüntető, hogy a fegyveres erőnek kiegészítő részét képezik; a tisztek és altisztek a katonai rangfokozati és megkülönböztető jelvényeket is viselik.

A népfelkelési szolgálati és vezénnyelv, a rangfokozati jelvények, a felszerelés, fegyverzet, szolgálat és gyakorlatok szabályai hasonlóak a honvédségről szóló 1868. XLI. tcz. 18. §-ában megállapítottakhoz.

8. §. A népfelkelés a jutalmazások és kitüntetések, szállítás, elszállásolás, pénz- és természetbeni élelmezés tekintetében, úgy megsebesülés vagy megbetegedés esetében, valamint hátrahagyottjainak az 1875. évi LI. tcz. szerinti ellátására nézve is ugyanazon elbánásban részesül, mint a hadsereg, illetőleg honvédség.

9. §. A népfelkelők tisztjeit a magyar állampolgárok közül ő Felsége nevezi ki, a honvédelmi miniszter előterjesztésére, a ki azokat már béke idejében évről évre kijelöli; a népfelkelés altiszteit pedig — esetleg a polgári hatóságokkal egyetértőleg — azon honvéd-zászlóalj vagy honvéd-huszárezred parancsnoka által jelöltetnek ki évről évre, és neveztetnek ki szükség esetében, a kinek nyilvántartási körletébe a népfelkelés illető csapata tartozik.

Ezen tisztek és altisztek kinevezése a népfelkelés fölhívásakor és rendszeren csak a népfelkelés mozgósítottságának tartamára történik, alkalmaztatásuk és működésük kizárólag csak a mozgósítottság tartamára terjed ki, a népfelkelés feloszlásával pedig megszűnik.

Oly egyének, a kik vitézségük vagy más hadi szolgálat által kitüntették magukat, tiszti rangjukat a

honvédelmi miniszter útján benyújtandó kérelmükre ő Felsége engedelmével béke idején is megtarthatják.

10. §. A népfölkelésre kötelezettek nyilvántartása, valamint osztályainak harcászati egységekbe való beosztása is, a honvédparancsnokságok által eszközöltetik.

Nyilvántartást a közigazgatósági hatóságok is kötelesek vezetni, melyeknek e részben az anyakönyvvezetők, az 1868. XL. tcz. 43. §-a értelmében segítségnyújtani tartoznak.

A népfölkelés keretei már béke idejében jelöltetnek ki.

11. §. A felhívott népfölkelés költségei a közös hadügyminiszterium tárczájából fedeztetnek.

12. §. Jelen törvény által az 1868. évi XLII. tcz., valamint az 1868. évi XL. tcz.-nek a népfölkelésre vonatkozó és jelen törvény intézkedéseitől eltérő határozványai hatályon kívül helyeztetnek.

13. §. Jelen törvény életbeléptetése után, azonnal mindazokra alkalmaztatik, a kik annak határozványai értelmében a népfölkelésben résztvenni tartoznak.

14. §. Ezen törvény végrehajtásával a honvédelmi miniszter bizatik meg.

Az új (1886. évi) közigazgatási törvények rövid ismertetése.

A szorosabb értelemben vett közigazgatás az államigazgatás egyik legfontosabb ágának, az állami végrehajtó hatalomnak nyilvánulása lévén, miután ezen hatalom hazai törvényeink értelmében Magyarország apostoli királyára van ruházva: ő Felsége azt a független felelős magyar miniszterium által gyakorolja.

Ezen hatalom magában foglalja a jogot: az országgyűlésen hozott, ő Felsége által szentesített és törvényes formában kihirdetett törvények életbeléptetése, valóstítása iránt a megfelelő intézkedéseket megtenni.

Még ezáltal azonban a végrehajtó hatalom köre nincs kimerítve.

Az országgyűlés ugyanis csak azon törvények alkotására lévén hivatva, melyek az egész országra nézve bírnak jelentőséggel; ezenkívül még számos más, kisebb, illetőleg helyi jelentőségű feladatok és érdekek szintén megoldást kívánnak. Ezeket azonban már nem többé az országos törvényhozás szabályozza, hanem ezek (alkotmányos államokban) az illető kisebb közösségek (kerület, megye, város, község) hatáskörében intéztetnek el.

Ezen saját hatáskörben való intézkedési jog képezi ezen kisebb részeknek autonómiáját (önkormányzatát), melyet azonban az egész nagy államérettel s a többi kisebb részekkel összhangzatosan olyképen kötelesek gyakorolni, hogy ezen gyakorlat által az ország közérdekével ellentétbe ne jöjjenek. Viszont ebből kifolyólag a kisebb közösségek önkormányzatára nézve előáll a felsőbb végrehajtó hatalomnak azon joga és kötelessége, hogy ezen önkormányzatot állami általános szempontból, de másrészt e kisebb részek saját érdekeire való tekintettel is ellenőrizze és felügyelje.

Ezek szerint tehát kettős cél, t. i. az országos törvények végrehajtásának eszközzése s az önkormányzatnak ellenőrzése képezi a legfelső végrehajtó hatalomnak fontos feladatát.

Hazánkban a végrehajtó hatalom — mint az már fentebb is említve volt — ő Felsége a király nevében, az általa kinevezett független felelős magyar miniszterium által alkotmányos úton gyakoroltatik. Minthogy azonban a tulajdonképeni végrehajtás mégis csak ott kezdődik, hol a törvény (rendelet, határozat) az állami népelettel közvetlenül érintkezésbe jön: a végrehajtó hatalom rendesen nem is a legfelsőbb fokon, hanem már csak a 2-ik és 3-ik fokban, vagyis a törvényhatóságoknál és községeknél lép fel úgyszólván szemmel láthatólag. Innen van, hogy «közigazgatási hatóság» alatt közönségesen a

«megyei, városi és községi» hatóságokat szoktuk érteni, míg a felsőbb közigazgatási hatóságot a «kormány» névvel különböztetjük meg.

A közönséges értelemben vett közigazgatás legújabbán az 1886. évben hozott három országos törvény által szabályoztatott, és pedig az 1886. évi XXI., XXII. és XXIII. törvényczikkek által, melyek közül az első a *törvényhatóságokról*, a második a *községekről*, a harmadik pedig a *közigazgatási tisztviselők elleni fegyelmi eljárásról* szól.

A törvényhatóságokról szóló XXI. tcz. nyolcz fejezetből áll. Az I. fejezet a törvényhatósági hatásköréről, a II. a törvényhatósági bizottságról, a III. a közgyűlésekről, a IV. a főispánról, az V. a törvényhatósági közegekről, a VI. a tisztviselők választásáról, a VII. a bizottsági tagok és a tisztviselők felelősségéről, a VIII. vegyes és átmeneti intézkedésekről szól; a még ezeket megelőző 1. §-ban azonban mindekelelt 63 vármegye, 24 törvényhatósági joggal felruházott (ezek között 18 szabad királyi) város, Budapest főváros és Fiume városa, mely utóbbi kettőről külön törvények intézkednek, mint törvényhatóságok törvénybe iktattatnak.

I. A törvényhatósági hatásköréről.

A törvényhatóságok gyakorolni hivatvák: a) az önkormányzatot, b) az állami közigazgatás közvetítését és c) ezeken felül egyéb közérdekű, sőt országos ügyekkel is foglalkozhatnak, azokra nézve megállapodásaikat kifejezhetik, egymással s a kormánynyal közölhetik és kérvény alakjában a törvényhozás bármelyik házához felterjeszthetik (2. §.).

Önkormányzati jogánál fogva a törvényhatóság saját belügyeiben önállóan intézkedik, határoz és szabályrendeleteket alkot; határozatait és szabályrendeleteit végrehajtja, tisztviselőit (a törvényben megállapított kivételekkel) választja, az önkormányzat és közigazgatás költségeit megállapítja s a fede-

zetről gondoskodik. A kormánynyal közvetlenül érintkezik (3. §.).

A törvényhatóságoknak ezen önkormányzati hatáskörben követett közigazgatási eljárását, belső ügyvitelét és pénzkezelését a belügyminiszter kiküldött közege által bármikor nemcsak megvizsgáltathatja, hanem azon határozatok, melyek a költségvetés megállapítására, ingatlan vagyon elidegenítése- vagy szerzésére, kölcsönvételekre, terhes szerződések kötésére, új hivatalok rendszeresítésére vagy a fennálló megszüntetésére vonatkoznak, csak miniszteri jóváhagyás után hajthatnak végre (4. 5. §§.).

Magánfelek a határozatok ellen azok kézbesítésétől, illetőleg kihirdetésétől számítandó 15 nap alatt felebbezhetnek; a szabályrendeletek azonban a kihirdetéstől 30 nap alatt felebbezhetők az illető miniszterhez, s a kormány az illetéktelen vagy törvénybe ütköző határozatokat megsemmisítheti (8. 10. §§.).

Szabályrendeleteket a törvényhatóság csak önkormányzati hatáskörének korlátai között alkothat, s ezek ellen beadott felebbezések érdemében az illető miniszter végérvényesen határoz (11. 12. §§.).

A *gyámhatóságot* a törvényhatóságok az erre fennálló külön törvények értelmében gyakorolják (13. §.).

A törvényhatósági joggal bíró városok a *házi adón* kívül közvetett államadókra is vethetnek ki *pótadót*, mire nézve azonban a kormány engedélyét kikérni tartoznak (14. 15. §§.).

A *törvényeket* és a kormánynak a törvényhatósághoz intézett *rendeleteit* a törvényhatóság területén a törvényhatóság hajtja és hajtja végre, s a törvényhatóság felírhat ugyan egyes kormányrendelet ellen a végrehajtás előtt, ha azt törvénybe ütközőnek vagy a helyi viszonyok miatt célszerűtlennek tartja, de ha a miniszter a felhozott indokok ellenére a végrehajtást követeli, vagy ha a törvényhatóságot hozott határozatának foganatosításától másodízben eltiltja, a kormányrendelet azonnal és feltétlenül teljesítendő és végrehajtandó, fennmaradván a tör-

vényhatóságnak a végrehajtás után a képviselőházhoz való felelősségi joga (18. 19. §§.).

II. A törvényhatósági bizottságról.

A törvényhatóság egyetemét a *bizottság* képviseli, mely áll felerészben a törvényhatóság területén legtöbb egyenes államadót fizető állampolgárokból, hason fele részben pedig a választó közönség választottjaiból. Ezekenkívül a közgyűlésen üléssel és szavazattal bírnak még a törvényben erre kijelölt törvényhatósági tisztviselők (t. i. vármegyékben: az alispán, fő- és aljegyzők, tiszti fő- és alügyészek, árvaszéki elnök és ülnökök, főorvos, főszolgabírák, pénztárnokok, központi számvevők, levéltárnokok s a rendezett tanácsú városok polgármesterei; városi törvényhatóságokban: a polgármester, fő- és aljegyzők, rendőrkapitány, tanácsnokok, tiszti fő- és alügyészek, árvaszéki elnök és ülnökök, főorvos, főmérnök, pénztárnokok, számvevők, közgyám és levéltárnokok) és megyei közgyűlésen az illető törvényhatóság területén rendszeresített államépítészeti hivatal főnöke (21. 22. §§.).

III. A közgyűlésekről.

A bizottság *közgyűléseinek* elnöke vármegyékben a főispán, akadályoztatása esetében az alispán, esetleg a főjegyző; városi törvényhatóságokban a főispán, akadályoztatása esetében a polgármester (45. §.).

A közgyűlés hatásköréhez a következő ügyek tartoznak:

a) szabályrendeletek alkotása, b) közigazgatási eljárások és a törvényhatósági bizottsági tagokat választó-kerületek alkotása, c) a törvényhatósági közlekedési vonalak, közművek feletti intézkedés, d) kölcsönvételek, e) törzsvagyon szerzése vagy elidegenítése, f) a költségvetési előirányzatok megállapítása, g) tisztviselők, választmányok s a közigazgatási bi-

zottság választás alá eső tagjainak és egyes küldöttségeknek választása, h) tisztviselők ellenőrzése, felelősség alóli felmentése, ellenük a fegyelmi törvény értelmében a vizsgálat elrendelése és azoknak hivataluktól felfüggesztése, i) tisztviselők fizetésének szabályozása, k) új hivatalok és állások felállítása s a régiek megszüntetése, l) pénztárak megvizsgálása és erre vonatkozó jelentések tárgyalása, m) vármegyékben a községektől felelősséget üggyek másodfokú elbírálása, n) kérelmezési és levelezési jog gyakorlása, o) indítványok tárgyalása, p) a felirati jog gyakorlása, q) mindazon ügyek, melyeket ezen vagy más törvény vagy szabályrendelet a közgyűléshez utasít (47. §.).

IV. A főispánról.

A vármegyék és törvényhatósági joggal bíró városok élén a főispán áll, kit a belügyminiszter előterjesztésére a király nevez ki és ment fel (56. §.).

A főispán a *végrehajtó hatalom képviselője*, mint ilyen:

A) a törvényhatóság területén, a törvénykezési közegek kivételével, ott működő összes állami közegek eljárására vonatkozólag az illetékes miniszternek felterjesztéseket tehet, s annak felszólítására ezt tenni köteles is; B) a közigazgatást illetőleg ellenőrzi a törvényhatósági önkormányzatot és örködik a törvényhatóság által közvetített állami közigazgatás érdekei felett (57. §.).

Közvetlenül a miniszternek van alárendelve (58. §.).

Külön pecsétje az ország címere, az illető törvényhatóság nevét tartalmazó körirattal (62. §.).

V. A törvényhatósági közegekről.

A *vármegye központi tisztviselői*: az alispán, a főjegyző s az aljegyzők, a tiszti főügyész s az alügyészek, az árvaszéki elnök és ülnökök, a főorvos, a főpénztárnok, esetleg külön gyám- vagy más pénz-

tárnok, az ellenőr, a fő-, esetleg alszámvevők, a levéltárnok, az árvaszéki nyilvántartó, könyvvezető és az állatorvos.

Kültisztviselők: a főszolgabíró és szolgabíró s a helyi viszonyokhoz képest a járási orvos, járási állatorvos, járási számvevő.

A rendezett tanácsú városok polgármesterei a vármegyével szemben ugyanazon tekintetek alá esnek, mint a járási főszolgabírák.

A központi tisztviselők a vármegye székhelyén, a kültisztviselők a járás székhelyén kötelesek lakni. (67. §.)

Az *alispán* a vármegye első tisztviselője, mint ilyen vezeti a vármegye nevében a közigazgatást, intézkedik minden ügyben, mely más külön hatáskörhöz utasítva nincs; átveszi a vármegye közönségéhez intézett kormányrendeleteket, jelentéseket, leveleket, folyamodványokat, pénz- és értékküldeményeket; a kormány rendeleteit s a közgyűlés határozatait végrehajtja, a főispán utasításait foganatosítja; aláírja sajátkezűleg a törvényhatóság nevében kiállított okmányokat, leveleket és felterjesztéseket; őre a törvényhatóság pecsétjének; utalványoz a házi pénztárra, a költségvetés korlátai között; rendelkezik a törvényhatóság tisztviselőivel, a segéd- és kezelő személyzettel, ezek irányában rendbüntetést alkalmazhat; intézkedik a katonaelszállásolási ügyekben s a karhatalom kirendelése iránt; megvizsgálja a vármegye pénztárait; a községek belső ügyvitelének és pénzkezelésének időnkénti megvizsgálásáról gondoskodik; intézkedéseiről és a törvényhatóság állapotáról úgy a törvényhatósági bizottságnak, mint a főispánnak jelentést tesz; eljár végül mindazon ügyekben, melyeket egyik vagy másik törvény az alispánra bíz (68. §.).

A *főjegyző* és *aljegyzők* az egyes gyűlések választmányok és bizottságok ülésein a jegyzőkönyvet viszik, a határozatokat jelentéseket stb. fogalmazzák; a főjegyző ezenkívül, az alispán akadályoztatása esetében

vagy ha az alispáni szék üres, az alispáni teendőket teljesíti. (69. §.)

A *tiszti fő-* (al- vagy árvaszéki) *ügyész* a törvényhatóság jogtanácsosa (70. §.)

A *főszolgabíró* a járás első tisztviselője. Felügyel a hatósága alatti községekre és gyakorolja azon jogokat, s teljesíti azon köteleességeket, melyeket a törvény és szabályrendeletek reá ruháznak.

A községi közegekkel szemben szolgálati engedetlenség és kisebb fokú hanyagság esetében annyiszor a mennyiszor rendbüntetést alkalmazhat. Utasításait az alispántól s az alispán útján veszi s közvetlenül azzal érintkeznek.

Külön pecséttel bír, a törvényhatóság czímerével s a járás nevét tartalmazó körirattal.

Teendőinek pontos ellátására a hozzá beosztott szolgabíróval és a főispán által a szükséghez képest kinevezett közigazgatási gyakornokkal és járási írnokkal, esetleg az általa megyehatósági engedély folytán felfogadott díjnokkal rendelkezik.

Határozatai 8 nap alatt az alispánhoz felebbezhetők. (71. §.)

Városi törvényhatóságok első tisztviselője a *polgármester*, ki mint ilyen a tanácsnak elnöke, különben pedig mindazon jogokat gyakorolja, melyek megyékben az alispánt megilletik.

A polgármester mellé van rendelve továbbá a *városi tanács*, mely a városi törvényhatóság végrehajtó közege úgy az állami közigazgatás, mint az önkormányzat körében, egyszersmind önálló közigazgatási hatóság mindazon ügyekben, melyek a törvények vagy szabályrendeletek szerint első- vagy másodfokban illetékségéhez tartoznak; vezeti és intézi a város gazdasági ügyeit a közgyűlés határozataihoz képest. (74. §.) Áll a polgármesterből, rendőrkapitányból, tanácsnokokból, főjegyző- és főügyészből (76. §.)

VI. A tisztviselők választásáról.

A tisztviselők, az alább felsorolandó kivételekkel, a törvényhatósági bizottsági közgyűlés által, 6 évre választatnak (79. §.)

A főorvost, rendőrkapitányt, számvevőket, levéltárnokokat, árvaszéki nyilvántartók és könyvvezetőket, a járási és kerületi orvosokat, a közigazgatási gyakoronkokat, állatorvosokat és járási írnokokat, a segéd és kezelő személyzet tagjait a főispán élethossziglan nevezi ki (városi törvényhatóságokban a segéd és kezelő személyzet tagjai a közgyűlés által élethossziglan választatnak).

VII. A bizottsági tagok és a tisztviselők felelősségéről.

A tisztviselő mind azon kárért, melyet hivatalos eljárásában akár cselekvése, akár mulasztása által vagy vétkes gondatlanságból az államnak, a törvényhatóságnak, községeknek vagy egyeseknek jogtalanul vagy illetéktelenül okozott, ha a kár szabályszerű jogorvoslattal elhárítható nem volt, teljes kártérítéssel tartozik (89. §.)

A bizottság azon tagjai, kik valamely törvénytelen határozathoz hozzájárultak, a károsult irányában a kártérítésre egyetemlegesen kötelezvék (90. §.)

VIII. A vegyes és átmeneti intézkedésekről.

Törvényhatósági joggal bíró városok a belügyminiszter engedélyével rendezett tanácsú városokká vagy nagy községekké alakulhatnak át (95. §.)

A törvény végrehajtásával a ministerium, az életbeléptetés idejének meghatározásával a belügyminiszter bizatik meg (96. §.)

***

Az 1886. évi XXII. tcz. mely a községekről szól, 10 fejezetből áll.

Az I. Fejezet szerint, mely «a községekről általában» tárgyal, a községek a) a városok, melyek rendezett tanácscsal bírnak; b) nagyközségek, melyek rendezett tanácscsal nem bírnak ugyan, de a törvény által reájuk ruházott teendőket saját erejükből teljesíteni képesek, c) kisközségek, melyek a törvény által a községekre ruházott teendőket, korlátolt anyagi viszonyaik miatt, saját erejükből teljesíteni nem képesek, és e végből más községekkel kell szövetkezniök.

A község a törvény korlátai között önállóan intézi saját belügyeit, végrehajtja a törvénynek, kormányának és a törvényhatóságnak az állami és a törvényhatósági közigazgatásra vonatkozó rendelkezéseit (2. §.)

II. Fej. A községi hatóságról és illetékeségről.

A község hatósága kiterjed a községben s a község területén lakó vagy tartózkodó minden személyre és a községben és területén létező minden vagyponra; mely szabály alól azonban kivételnek a) a hadsereg, hadi tengerészet és honvédségnek tetteges szolgálatban álló tagjai, a katonai szolgálatra vonatkozó ügyekben, b) Ő Felsége a királynak s udvarának lakhelyül szolgáló épületek s azok tartozékai, c) erődítési és más katonai czélokra tényleg használt épület vagy helyiség a használat tartama alatt. (4. §.)

Minden honpolgárnak valamely község kötelékébe kell tartoznia, de mindenki csak egy község kötelékébe tartozhatik (5. §.)

Törvényes vagy törvényesített gyermekek atyjuk illetőségét követik, törvénytelenek azon község kötelékébe tartoznak, melybe születésük idején anyjuk tartozott (6. §.)

A nő férje illetőségét követi (7. §.)

A községi illetőség település által vagy a nélkül is a községi kötelékébe való határozott felvétel által megszerezhető (8. §.)

Minden honpolgárnak joga van más községbe települni, a települő ezen szándékát azon községnek, melybe telepedni akar, bejelenti s a község a települést — hacsak erre a törvényben meghatározott okok fenn nem forognak — meg nem tagadhatja. (9. §.)

A ki a községbe felvétetett, rendes községi taggá válik s a községi tagoknak a törvény által biztosított jogaiban részesül és a községi kötelekből eredő kötelezettségeket teljesíteni tartozik. (13. §.)

A külföldi szintén a községben lakhatik, települhet és a község kötelekébe is felvétethetik, azonban e felvételt csak honosítás hozzájárultának feltétele mellett szerezheti meg. (15. §.)

Azon esetekben, melyekben az illetőség a fennebbiek alapján ki nem deríthető, a kérdés alatti egyén a következő rendben figyelembe veendő alapokon utaltatik azon község kötelekébe: *a)* melyben adót fizet; *b)* melyben született; *c)* melyben az utolsó 5 év alatt leghosszabb ideig tartózkodott, *d)* a lelencz, melyben találtatott; *e)* a hadseregben való szolgálatra előállítva volt vagy önként belépett egyén azon községhez tartozónak tekintetik, melyből előállítatott, illetőleg önként belépett. (16. §.)

Minden területnek valamely községhez kell tartoznia (19. §.)

III. Fej. A községek jogairól és teendőiről.

A község: saját belügyeiben határoz és szabályrendeleteket (statutumokat) alkot, határozatait és szabályrendeleteit saját előljárói és közegei által hajtja végre; rendelkezik a község vagyona felett; községi adót vet ki és hajt be; gondoskodik a tisztán községi utakról és egyéb közlekedési eszközökről; kezeli a mezei-, a tűz- és közrendőrséget s a szegényügyet; gyakorolja általában mindazon jogokat és teljesíti mindazon kötelelességeket, melyek a községeket törvény szerint megilletik (22. §.).

A *rendezett tanácsú városok* ezeken kívül még kezelik a piaczi, hegyi, vásári, építészeti és közegészségi rendőrséget; eljárnak az ipar-, s a gazdák és cselédek között a szolgálati viszonyból keletkezett ügyekben, a törvény és szabályrendeletek értelmében; úgyszintén gyakorolják a nagyközségekkel együtt (a mennyiben ez utóbbiak gyámhatósági joggal felruháztatnak) a gyámhatóságot is (22. 23. §§.).

Fontosabb határozatok csak a törvényhatóság jóváhagyása után hajthatók végre, mely határozat ellen azonban a község 15 nap alatt a belügyminiszterhez felfolyamodhatik (24. §.).

A község szabályrendeletei a törvényt, a kormány és törvényhatóság hatályban levő szabályrendeleteivel nem ellenkezhetnek, s olyan szabályrendelet, mely ez ellen vét, a törvényhatóság által megsemmisítendő (27. 28. §§.).

IV. fej. A községi képviselétről.

A község az önkormányzat jogát saját képviselő-testülete által gyakorolja; a képviselők számát a népesség száma szabályozza, t. i. minden 100 lélek után egy képviselő számíttatik.

A képviselő-testület felerészben a legtöbb egyenes államadót fizető községi lakos vagy nagykorú birtokosból, hason felerészben pedig a választó közönség választottaiból és azokon kívül még az állásaiknál fogva szavazati joggal bíró előljárósági tagokból áll (32. §.).

Községi választó minden 20 évet betöltött községi lakos, ki saját vagyonától vagy jövedelmétől az állami adót a községben már két év óta fizeti; továbbá minden testület, intézet, társulat, ha a községben fekvő vagyonnal bír és attól adót fizet (36. §.).

Választási jogot nem gyakorolhatnak: *a)* a tettelegesen állományú katonák (honvédek és csendőrök) személyesen; *b)* kik valamely büntett miatt vizsgálati fogságban, *c)* kik büntett vagy nyereségvágyból

elkövetett vétség miatt vád alá helyezve vagy szabadságvesztés-büntetés alatt vannak vagy politikai jogok gyakorlásától felfüggesztésre szóló ítélet hatálya alatt állanak, *d*) csőd alatt levők, *e*) állami és megyei tisztviselők, ha a fizetéseik után járó kereseti adón kívül más adót a községekben nem fizetnek (37. §.).

Községi képviselővé választható: minden 24 éves és nagykorú községi lakos, ki választási joggal bír (városokban: ha írni és olvasni tud és a külön törvény által megkivánt minősítéssel bír). A képviselőtestület tagjai három évenként hat évre választatnak (41. §.).

A választást — mely egy nap alatt befejezendő — kis és nagy községekben a főszolgabíró, rendezett tanácsú városokban e végre kiküldött elnök vezeti (47. 48. §§.).

V. A képviselőtestület gyűléseiről.

A közgyűlés elnöke kis és nagy községekben a bíró, rendezett tanácsú városokban a polgármester (55. §.).

A ki a tanácskozás méltóságát vagy a gyűlés tagjait sértő kifejezéssel él s azt rögtön vissza nem vonja, vagy botránys magaviselete által a tanácskozás méltóságát zavarja: széksértést követ el és pénzbírsággal büntetethetik (60. §.).

VI. fejelet. A községi előljárással.

A községi előljárással végrehajtja a felsőbb közigazgatási hatóságok rendeleteit, a képviselőtestület határozatait és teljesíti mindazon teendőket, melyeket a törvények és felsőbb hatósági rendeletek a községekhez utalnak.

Áll: kis községekben a bíróból és helyetteséből (másod- vagy törvénybíróból), legalább két tanácsbeliből (esküdt, hites), a körjegyző-, körgyám- és

körorvosból; nagy községekben: a bíróból és helyetteséből, legalább 4 tanácsbeliből, pénztárnok-, községi jegyző-, körgyám- és községi, illetőleg körorvosból;

rendezett tanácsú városokban: a polgármesterből, rendőrkapitány, tanácsnokok, főjegyző, jegyzők, főügyész, ügyészek, árvaszéki ülnökök, pénztárnok, számvevő, ellenőr, körgyám, levéltárnok, orvos, mérnök, erdőtiszt s esetleg még más tisztviselőkből; a tanács pedig ezen városokban áll: a polgármester mint elnök, rendőrkapitány, tanácsnokok, főjegyző, főügyész és orvos mint tagokból. (63. §.)

Kis községekben a bírót és tanácsbelieket a választó közönség, a körjegyzőt és körgyámot a szövetséges helyek képviselőtestületének egyeteme; nagy községekben a bírót és tanácsosbelieket, a körgyámot a választó közönség, a községi jegyzőt és községi orvost a képviselő testület; rendezett tanácsú városokban pedig, a rendőrkapitány kivételével, az összes előljárással, segéd- és kezelő személyzetet a képviselő testület választja. (68. §.)

Kis és nagy községekben a bírói hivatal csak rendkívüli akadályoztatás esetében lehet visszautasítani s a megválasztott, 100 forintig terjedhető büntetés súlya alatt, legalább egy évig tartozik viselni hivatalát. (71. §.)

A községi előljárással és a segéd- és kezelő személyzet választása a községi tisztújító székeken eszközöltetik, ezeknek elnöke kis és nagy községekben a főszolgabíró (szolgabíró), rendezett tanácsú városokban az alispán vagy ennek helyettese. (72. §.)

Előljárással választhatatik minden 24 éves és nagykorú honpolgár, a ki községi választó, ha az állásra a külön törvényben megállapított különös kellék nem kivántatik.

A megválasztott előljárással hivataloskodása egész ideje alatt a községben, illetve a körben kell laknia. (76. §.) A választás felkiáltás vagy szavazás útján történik. (79. §.)

VII. fejelet. Az előljároság és képviselők felelőségeről.

Az előljároság s a segéd- és kezelő személyzet minden egyes tagja mindazon kárért, melyet hivatalos eljárásában akár cselekvése, akár mulasztása által szándékosan vagy vétkes gondatlanságból az államnak, a törvényhatóságnak, a községnek és egyeseknek jogtalanul és illetéktelenül okozott, teljes kárterítéssel tartozik. (86. §.)

Az állami és törvényhatósági közigazgatásra vonatkozó rendeletek végrehajtásáért kis és nagy községekben a bíró és a kör-, illetőleg a községi jegyző, rendezett tanácsú városokban a polgármester felelős első sorban.

A VIII. fejelet. a fegyelmi eljárásról szól.

A községi előljároság, valamint a segéd- és kezelő személyzet bármely tagja ellen fegyelmi eljárásnak van helye: *a)* ha kötelességét megsérti vagy hanyagúl teljesíti, vagy annak teljesítésére (betegség esetét kivéve) képtelennek bizonyúl; *b)* ha felsőbb helyen meg nem erősített oly határozatot vagy szabályrendeletet hajt végre, mely felsőbb jóváhagyás előtt végre nem hajtható; *c)* ha nyilvános botrányt okozó erkölcstelen életet él, vagy ilynemű kihágást követ el. (90. §.)

A büntetésnek nemei: dorgálás, kisebb-nagyobb pénzbírság, súlyosabb esetekben hivatalvesztés. (95. §.)

A IX. fejelet a községi háztartásról, a X. pedig egyes intézkedésekről tárgyal.

***

Az 1886. évi XXIII. tcz. végül, mely a közigazgatási tisztviselők, a segéd- és kezelő személyzet tagjai elleni fegyelmi eljárást tárgyalja, meghatározza azon eseteket, melyekben ily fegyelmi eljárásnak helye van, (ha t. i. a tisztviselő: *a)* megsérti vagy hanyagúl teljesíti kötelességét, vagy annak teljesítésére képtelennek bizonyúl, és *b)* ha botrányt okozó

erkölcstelen életet él vagy ilynemű kihágást követ el. 1. §.) ezen fegyelmi eljárást megelőző vizsgálatot illetőleg meghatározza: hogy ezt melyik tisztviselőre nézve melyik hatósági közeg van jogosítva megindítani; (a belügy- vagy bármely más miniszter, főispán törvényhatósági közgyűlés, közigazgatási bizottság, alispán, polgármester) s hogy a vizsgálatot ki teljesíti. Megállapítja a fegyelmi eljárás szabályait (5. §.) a vizsgálat eredménye feletti határozathozatal iránt intézkedik, (6. §.) a büntetési nemeket (dorgálás, pénzbírság 500 frtig, hivatalvesztés, 9. §.) és felebbezési módokat felsorolja (10. 11. §§), végül pedig kimondja, hogy a fennálló törvények és törvényes szabályok alapján büntettnék, vétségnek vagy kihágásnak tekintendő cselekmények folytán a vizsgálat a büntető eljárás szabályai szerint hajtatik végre.

Az erdőtörvény

(1879. évi XXXI. t.-cz.) kivonata.

Véderdők.

Véderdőknek azon erdők vagy erdőrészek nevezetnek, melyek hegyomlások, kő- vagy hógörgetegek, vízmosások támadásának és terjedésének megakadályozására szolgálnak; valamint azok is, a melyek elpusztulása folytán alantabb fekvő területek termőképessége, közlekedési utak biztonsága veszélyeztetnék, vagy szélvészek rombolásának út nyittatnék.

A véderdőkben az irtás, tarvágat, tuskó és gyökérirtás, valamint alomgyűjtés tilos.

Az oly erdőkben, melyeknek eltávolítása által futóhomok terjedésének út nyittatnék, vagy melyeknek talaja másnemű gazdasági művelésre (szántóföld, rét, szőlő, kert) állandóan nem alkalmas az irtás, tuskó és gyökérirtás, valamint alomgyűjtés szintén tilos.

Legeltetés.

A véderdők és futóhomokon álló erdőkben a legeltetés mindaddig tilos, míg az a fák és sarjadékokban vagy a talajban kárt okozhat.

Azon erdőrészeket melyekre nézve legeltetési tilalom áll fenn, az erdőbirtokos nyilvános jelekkel ellátni tartozik.

Erdőkben tüzelés.

Az erdőkben s azok közelében 100 méternyi távolságon belül tüzet rakni csak a szükséges óvrendszabályok megtartása, idegeneknek pedig csak az erdőszeti személyzet engedélye mellett szabad.

Erdőőrök az általuk őrzött területeken, favágók a vágásokban, kőfejtők a kőbányákban és nyájukat legeltető pásztorok főzés és fölmelegedés végett, a kellő óvrendszabályok megtartása mellett tüzet rakhatnak, oly veszélytelen helyen, melyen az erdőbirtokos a tűzgerjesztést világosan el nem tiltotta.

A tűzgerjesztésre vonatkozó tilalom alól kivétek: a rendszeres üzemből folyó szükséges tüzelések; például: szénítés céljából élesztett és fentartott tüzek, erdőkben való festékgyártás, gőzfürészelés, dongagyártás vagy gyakorló katonai csapatok éjnek idején tűz általi távjelzés megtanulása illetőleg gyakorlása stb.

A ki tüzet rak, minden esetben tartozik azt távozása előtt teljesen eloltani.

Száraz időjárás alkalmával az erdőrendészeti hatóság a tüzelést az erdőben egészen eltilthatja.

Elhagyott tűz.

A ki az erdőben vagy annak közelében elhagyott tüzet talál, azt lehetőleg eloltani, ha pedig eloltani már nem bírja, valamint ha erdőégésnek jut tudomására azt az útjában eső legelső ház lakosának

tudtul adni tartozik. E lakosok kötelesek az erdőégésről az erdőbirtokost, vagy annak háznépét, vagy az erdőfelügyelettel megbízott személyzetet haladék nélkül értesíteni, vagy pedig az esetet a legközelebbi előljáróságnak, (ha lehetséges a szolgabirónak, mezei rendőr kapitánynak) bejelenteni.

Erdőégésnél eljárás.

A szolgabiró (mezei rendőrkapitány) illetőleg a községi előljáró, mihelyt valamely erdőégés tudomására jut, azon község lakosságát, melynek határában az erdő létezik, s ha szükséges a szomszédos községek lakosságát is, az oltásra kirendeli. A lakosság köteles az előljárókkal együtt az oltáshoz szükséges oltószerekkel, úgymint csákánynyal, kapával, baltával stb. tüstént az égés helyére sietni s az oltásvezetőnek az oltás iránt tett rendelkezéseit, föltétlenül, minden munkabérre, vagy jutalomra való igény nélkül teljesíteni.

Az oltás bevégzése után az égés helye egy, s a szükséghez képest több napig az e végre kirendelt erdőőrök, illetőleg községi lakosok által őrizet alatt tartandó.

Az oltás vezetése a helyszínén levő rangban első erdőtisztet, különben a szolgabirót (illetőleg városi kapitányt) s ha ezek közül senki sem volna jelen, azon község előljáróját illeti, melynek határában vagy legközelebbi szomszédságában az erdőégés van.

Erdőőrök.

Erdőőr, ki egyuttal a vadászatra való felügyeletet is gyakorolja, csak oly egyén lehet, a ki:

1. feddhetlen előéletű,
2. életének 24. évét betöltötte.

Az 1889. évi junius havától kezdve kizárólag csak oly egyének lesznek erdőőrökül alkalmazhatók, kik az erdőőri szakvizsgát jó sikerrel kiállották.

A hatóságilag felesketett erdőtisztek és erdőőrök, szolgálatukban közbiztonsági közegeknek tekintendők és mint ilyenek lőfegyvert is viselhetnek, mely fegyverük adómentes. A felesketett erdőtisztek midőn szolgálatban vannak egyenruhát, az erdőőrök pedig a földművelés-, ipar- és kereskedelmi minister által megállapított könnyen felismerhető jelvényt kötelesek viselni.

Az erdei kihágásokról.

Az erdei kihágások és azok nemei.

Erdei kihágásoknak azon jogtalan és káros cselekmények vagy mulasztások neveztetnek, melyeket az erdőtörvény ilyeneknek nyilvánít.

Az erdőtörvény a kihágásoknak három osztályát különbözteti meg, úgymint:

- a) az erdei lopást,
- b) az erdei kártételeket,
- c) az erdőkben elkövetett veszélyes cselekményeket és mulasztásokat.

Büntetések.

Az erdei kihágások pénzbüntetéssel büntettetnek, még pedig minden kihágásért, valamint minden kihágást elkövető személyre nézve külön-külön tételben megállapítva.

A pénzbüntetés behajthatlansága esetén elzárás alkalmazandó, és pedig; 50 krtól 3 frtig 1 nap, 4—6 frtig 2 nap, 7—9 frtig 3 nap, 10—12 frtig 4 nap, s így tovább.

Ha valakit útközben, akár az erdőben, akár annak közelében oly baj ért, mely miatt az erdőtörvénybe ütköző cselekményt volt kénytelen elkövetni; úgy ezen cselekménye nem büntettetik mint kihágás, de köteles azt az erdőfelügyelettel megbízott sze-

mélynek azonnal, vagy a leközelebbi község előljárójának 24 óra alatt följelenteni. Az okozott kár, vagy az eltulajdonított dolog értéke azonban megtérítendő.

Elévülés.

Az erdei kihágások büntethetősége a kihágás elkövetésének napjától számított 2 év alatt, az erdei kihágás miatt megállapított büntetés végrehajtása az ítéletnek jogerőre emelkedésétől számított 3 év alatt megszűnik.

Erdei lopás vagy kártétel minősítése.

Erdei lopás vagy kártétel esetén, ha a lopott dolog értéke, illetőleg a károsítás összege 30 frtot túl nem halad, a cselekmény erdei kihágást képez s a tettes az erdő-törvény határozványai szerint büntetettik.

Ha a lopott dolog értéke, vagy a károsítás összege a 30 frtot túlhaladja, de 50 frtot nem tesz ki, a cselekmény vétséget, ha azonban az összeg 50 frtot meghalad, büntettet képez.

A lopott dolog értékének megállapításánál azon érték mérvadó, a melylyel az a lopás elkövetésének idején bírt.

Annak meghatározása végett, vajjon büntettet vagy vétséget képez-e a lopás mindazon dolgok értéke egybefoglalandó, melyeket ugyanazon tettes bár több külön lopás alkalmával ellopott, ellopni megkísérlett, vagy melyeknek ellopásában részes volt.

A lopás kísérlete is büntetendő.

Tekintet nélkül az ellopott dolog értékére, büntettet képez az erdei lopás, ha:

1. Csata, tűzvész, vízáradás vagy más közveszély színhelyén vagy közelében követtetik el;
2. elkövetésénél rabló- vagy tolvajszövetségnek két vagy több tagja működött közre;
3. szolgálatban álló személy azon, kinek szolgálatá-

ban áll, vagy annak házához tartozó személyen követi el;

4. a tolvajjal házközösségben vagy közös háztartásban élő személy ellen követtetik el;

5. a lopást közhivatalnok közhivatalnoki jellegének felhasználásával követi el;

6. a tolvaj, vagy ha többen volnának, ezek egyike a lopás elkövetése végett közhivatalnoki jelleget vagy hatósági megbízást színlel;

7. ha a tolvaj a lopás elkövetésekor lőfegyvert viselt, habár azt sem nem használta, sem nem mutatta;

8. ha azt olyan egyén követi el, a ki rablás, zsarolás, lopás, sikkasztás vagy orgazdaság miatt már két ízben büntetve volt, ha az utolsó lopás elkövetését megelőző büntetés óta 3 év még nem telt el.

Erdei lopást kik követnek el.

Erdei lopást követ el:

a ki valamely erdőben létező élő- vagy dült fát lop;

a ki valamely élőfa ágát letöri vagy levágja és ellopja;

a ki valamely elszáradt vagy az elemek által letört fát, ágat, galyat vagy tuskót lop el;

a ki valamely nem élő fa kérgét lehántja és ellopja vagy már lehántott fakérget lop;

a ki száraz vagy zöld falevelet vagy mohot lop;

a ki gubacsot, tölgy, bükk, fenyő vagy más erdei gyümölcsöt, gombát, korhadékot, földet, agyagot, tőzeget, meszet, gyepphantot, fagyökeret, fűvet vagy egyéb erdei terméket, s végre

a ki fanedvet (gyanta, terpentín, nyírlé vagy jávorlé) lop.

Az orgazdaság és bűnpártolás, ha erdei lopásnál fordul elő, magával a lopással egyenlő szempont alá esik.

A kártérítési és pénzbeli büntetések kiszabásánál fokozás van, mert:

a) a ki szórtan fentartott hagyonczt, fölfát vagy magfát avagy 10 évesnél fiatalabb csemetét lop;

b) ritkás erdőből több vagy zárt erdőből annyi egymás mellett álló fát lop, hogy ez által hézag támad;

c) a termőföld megkötésére védezközüül szolgáló vagy sarjadzás végett meghagyott tuskót kiás és ellop és az annak ellopása végett kiásott gödröt nem tölti be:

ezen cselekmények által veszélyesebb és károsabb tettet követ el, mintha másnemű erdei lopás hajtatik végre, minélfogva a büntetés is a szerint fokoztatik.

Erdei lopás feljelentésénél súlyt kell fektetni arra, hogy a lopások nemei körülményesen jelezve legyenek, hogy a hatóság azok nyomán a viszonyokhoz mért ítéletet hozhasson.

Erdei kártétel fogalma.

Azon cselekmény, melylyel másnak erdeje, annak terményei, tartozékai jogtalanul, szándékosan vagy gondatlanságból megrongáltatnak vagy annak termékei felhasználtnak, erdei kártételnek neveztetik.

Ha az erdei károsítás összege 30 forintot túl nem halad, mint erdei kihágás az erdőtörvény szerint büntettetik; ellenkező esetben pedig a b. t. kv. határozványai (nevezetesen annak 418—421-ik §§-ai alá esik).

Kik követik el?

Erdei kártételt azok követnek el, a kik oly erdőben, melyben a legeltetésre nincs joguk, szándékosan vagy gondatlanságból legeltetnek;

a kik élőfát le- vagy bevágás, megfűrés, rovatozás, gyűrűzés, jelzés, lehámozás, fűrészelés, a gyökerek feltakarása, gyantanyílások fel- vagy továbbszakítása által vagy bármi más módon megrongálnak;

a kik az élőfa galyát vagy ágát letörik, levágják, megvagdadják, vagy a fát más hasonló módon megrongálják;

levágott fákat vagy más erdei terméket, korítást, árkot, medert, partot, töltést, hidat, átmetszötet, utat, ergottyít vagy csúsztatót, vízfogót vagy a faúsztatásra szolgáló más eszközöket, továbbá tilalmi táblákat, jelző vagy útmutató póznát, a távolsági vagy bármely más, az erdőművelés vagy használat céljából alkalmazott jelet vagy műveket megrongálják, a szénégetésre összehordott vagy ölbe rakott fákat szétbontják; úgyszintén

a ki másnak erdejében jogtalanul földet, érczet, kőszent, követ, gyepet vagy egyéb talajalkatrészeket ás, vagy az erdőbe követ vagy más, a talajra nézve kártékony anyagot hord, a ki idegen erdőben faizási vagy alomhordási vagy egyéb termékszedésre engedélylyel bír, de a fát, galyat, almot vagy egyéb erdei terméket nem a meghatározott mennyiségben, időben, vagy nem azon erdőrészből viszi, melyből annak vitelére jogosítva van;

a ki az alomgyűjtésnél, galyszedésnél vasgereblyét vagy vágó eszközt használ; a ki az őt illető faizási vagy erdőtermékszedési jogával visszaélve, azt másra ruházza, vagy másnak érdekében gyakorolja, vagy pedig a szedett fát, illetőleg erdei terméket eladja s egyáltalában ha megjelölt jogának határain túllép.

Büntetése.

Az erdei kártételeket a törvény pénzbüntetéssel bünteti s a tilos legeltetésnél azonkívül még hajtópénz is fizetendő.

Ha a tilos legeltetés 15 évesen alóli erdőben követtetett el, a büntetés kétszeresen, ha az 6 évesen alóli erdőben történt, akkor háromszorosan szabatik ki.

Legeltetés által okozott erdei károsítások feljelentésénél tehát ezen körülményre súly fektetendő, mert csakis így lesz lehetséges, hogy a hatóság a viszonyokhoz mért megfelelő ítéletet hozhasson.

Ha valamely állat csakis az erdőbe való menekü-

lés által óvathatott meg a fenyegető veszélytől, ez esetben büntetésnek nincs helye, de az okozott kár megtérítendő.

Tilosban talált szárnyas állatok.

Ha a szárnyas állatokat a tilosból behajtani nem lehet, ily esetben ezeket az erdőőrzéssel megbízott egyének lelőhetik; a lelőtt állatok azonban a helyszínén hagyandók s tulajdonosuk által elvihetők.

Csendőrök eljárása tilosban talált állatokkal.

Tilosban járó marhák behajtásával vagy szárnyasok lelövésével a csendőr önállóan nem foglalkozik; azonban a csendőrséghez intézett felszólításra a szükséges karhatalom kirendelendő. Ha pedig a csendőr portyázás közben marhát felügyelet nélkül oly tilosban talál, a hol az nagy károkat okozhat — ha másképp nem intézkedhetik — azt onnan kitereli s az erdőtulajdonost, vagy a felügyelettel megbízott személyzetet, avagy a községi előljáróságot az esetről értesíti.

Erdőkben elkövetett veszélyes cselekmények.

Erdőkben elkövetett veszélyes cselekményekben és mulasztásokban bűnössé válik:

1. a ki szabály ellenére az erdőben vagy annak közelében tüzet gerjeszt;

2. a ki az általa, vagy hozzájárulásával, avagy jelenlétében gerjesztett tüzet kellő felügyelet nélkül hagyja, vagy a tűzveszélynek kikerülésére szükséges óvintézkedéseket elmulasztja;

3. a ki az erdőben vagy annak közelében elhagyott tüzet talál és azt el nem oltja, ha pedig azt eloltani nem bírja, vagy ha erdőégetést vesz észre vagy annak tudomására jut, ha azt az erdőtulajdonosnak vagy a legközelebbi ház lakóinak vagy a legközelebbi község előljáróságnak be nem jelenti;

4. a ki erdőégés esetén annak oltására kötelezve lévén, ezen kötelezettségnek, alapos ok nélkül, nem tesz eleget, vagy az oltást vezető hatósági közeg rendelkezését, alapos ok nélkül, nem teljesíti;

5. azon közigazgatási hivatalnok, ide számítva a községi előljárót is, a ki erdőégés esetén hivatalánál fogva őt illető intézkedések körül kötelességét megszegi;

6. a ki valamely erdőbe jogtalanul vagy engedély nélkül vagy az engedélyezett helyen kívül ergettyút (csusztatót) készít; meszet vagy szenet éget, szurkot, hamuzsirt vagy kátrányt főz; kormot készít, fűrész vagy egyéb gödröt ás, farakodó vagy dolgozó helyet vagy műhelyt felállít, épület, szerszám vagy egyéb használatra szánt fát farag, vagy más hasonló munkát teljesít;

7. a ki az erdőben engedély nélkül kocsival tilos úton jár, vagy (habár azon erdőségben makkoltatásra vagy legeltetésre jogosított is,) marhát tilos úton hajt; a ki engedély nélkül új utat tör vagy 6 évesnél fiatalabb utánnövészek között jár.

Erdei kihágások üldözése.

Erdei kihágás miatt a büntető eljárásnak rendszerint csak a sértett fél indítványára van helye, azonban az erdőben való tüzelésre és az erdőégésekre, valamint az ily tüzek oltására vonatkozó törvényes határozatok megszegésének vagy figyelmen kívül hagyásának eseteiben a cselekmény hivatalból üldözendő.

Továbbá ha valamely vidéken az erdei lopások igen gyakoriakká válnak, a közigazgatási bizottságok fölterjesztett javaslata folytán a belügyminiszter elrendelheti, hogy azon területen, valamint azokon is hol a lopott termények eladatni szoktak, ily termékek eladása és vétele csak oly föltétel alatt legyen eszközölhető, hogy az eladó az eladni szándékolt erdőtermékek jogos szerzését, annak — a községi

előljáróság által hitelesített — bizonyítványával igazolja, kitől azon terméket szerezte. E bizonyítványban az eladni szándékolt erdőtermék neme, minősége, nagysága, száma és mértéke körülírandó.

A ki ily rendelet megszegésével erdőterméket elad vagy megvesz: erdei kihágást követ el, mely kihágás hivatalból üldözendő.

Idegen erdőben jogosulatlanul tartózkodókkal követendő eljárás.

A ki idegen erdőben, a nélkül, hogy ahhoz jogosultsága volna, a közúton kívül találtatik, ha ottani jelenléte közbiztonsági tekintetből vagy az erdőtulajdon biztonságára szempontjából aggályosnak tűnik fel, az erdész-személyzet tagjai által kiutasítható, és ha fejsze, fűrész vagy erdő termék szedésére alkalmas más eszköz vagy fegyver volna birtokában, az tőle elveendő; azonban az elvett tárgy 14 nap alatt az illetékes hatóságnak átadandó.

Tetten kapás.

Tettenkapás alatt értjük, ha valaki a kihágás elkövetésén rajtaéretik. De tettenkapás az is, ha a tettes nem éretett ugyan közvetlenül a kihágás elkövetésén, hanem a közvetlen rajtaérés kikerülése végett megfutamodván vagy elrejtőzván, folytonos üldözése közben az őt üldöző rendőri közeg vagy több üldöző által, avagy az üldözésben ugyan részt nem vett, de több egyén által felismertetett, habár menekülése vagy elrejtőzése sikerült volna is.

Ismeretlen egyének vagy külföldiek tettenkapás esetén a legközelebbi község előljárósága vagy pedig az erdei kihágás bírāja elé vezetendők.

Letartóztatható a tettenkapott egyén az esetben is, ha a rendőrség vagy az erdő őrizetére szolgáló személyzet tagja által a kihágás abbahagyására felszólítván a felszólításnak nem felel meg, végül

ha a kihágás megállapítása vagy folytatásának megakadályozása végett az szükségessé válik.

A kihágásnál használt eszközök.

A rendőri közegek illetőleg erdőőrök jogosítva vannak a kihágást elkövetőnél előtalált azon eszközöket, melyekkel a kihágás végrehajtott, annak kocsiját, szánját, vonó marháját, valamint a kárban talált állatokat lefoglalni.

Ha a lefoglalt tárgyak a sértett fél által egyezség folytán a tulajdonosnak vissza nem adatnak, állatok legfeljebb 48 óra, egyéb tárgyak pedig legfeljebb 14 nap alatt az illetékes hatóságnak átadandók.

A csendőrség köteles az ily lefoglalt tárgyakat haladék nélkül az illetékes hatóságnak átadni; a kiegyezkedésre nézve tárgyalásokba bocsátkozni nincs jogosítva.

Tetten kapott tolvajokkal szemben követendő eljárás.

A tettenkapott vagy folytonosan üldözött tolvaj által eltulajdonított erdei termékek a rendőri vagy erdei közegek által onnan vehetők el, a hová azok elhelyeztettek.

Ezen eseteken kívül az eltulajdonított erdei termékek kutatása céljából a házmotozás elrendelése és foganatosítása tekintetében a fennálló szabályok és a törvényes gyakorlat irányadók.

Erdők felügyelése.

Az erdők felügyelésére hivatva vannak:

1. a királyi erdőfelügyelők,
2. a felesketett erdőtisztek,
3. a felesketett erdőőrök,
4. a m. kir. csendőrség.

A csendőrség kötelessége.

Minthogy az erdők felügyelését amúgy is az erdőtisztek és erdőőrök teljesítik: a m. kir. csendőrség az erdei károsítások megtorlására rendszeres befolyást nem gyakorol.

Mindazonáltal, ha a csendőr ily károsítások, vagy bármily más erdőrendészeti kihágások tudomására jön, tartozik azokat az illetékes hatóságnak bejelenteni.

A csendőr leginkább a veszélyes cselekmények és mulasztások körül gyakoroljon éber felügyeletet; így például: a tüzrakások felügyelése, elhagyott, el nem oltott tűzzel való elbánás, erdőégek feljelentése s azok oltása körüli eljárás tekintetében.

Tartozik továbbá a csendőr az erdei lopások megakadályozására is tőle telhető befolyást gyakorolni.

Az erdőben előtalált gyanus emberekkel szemben a csendőr intézkedhetik; mert gyanus emberekkel való eljárás már közbiztonsági szempontból is a csendőr hatáskörébe tartozik.

Az ily gyanus egyének tehát az erdőből kiutasíthatók, s a náluk talált fejsze, fűrész, más eszköz vagy fegyver elkobozható, és elkobozás esetében az illetékes hatóságnak haladék nélkül átadandó.

A kir. erdőfelügyelőség mint hatóság részéről a csendőrörshöz intézett minden felhívás (a csendőrségi szervezeti utasítás 3. §. illetve a csendőrségi szolg. utasítás 4. §. első bekezdésének szem előtt tartása mellett) pontosan teljesítendő.

Elbírálási illetékesség.

Ha az erdőtörvénybe ütköző büntetendő cselekmény kihágást képez, akkor az a közigazgatási hatóságnak (szolgabirói hivatalnak, illetékes községi előjáróságnak, rendezett tanácsú városok területén elkövetett ily cselekmények a rendőrkapitánynak) jelentendő; ha azonban büntett vagy vétség esete

forog fenn, a feljelentés a kir. járásbiróságnak teendő meg. Ugyanezen szabály mérvadó az elővezetési és letartóztatási esetekben is.

Az előjegyzési könyvbe felveendő adatok.

Az örsön vezetett előjegyzési könyvekben nyilvántartandók:

1. az örsterületbeli erdők erdőfelügyelője,
2. az erdőtisztek,
3. az erdőőrök,

Az erdőőröknek — minthogy azok szolgálatban közbiztonsági közegeknek is tekintetnek — feddhetlen magaviseletűeknek kell lenni, miért is a reájuk nézve netán tett hátrányos észleletek a vizsgáló szárny vagy szakaszparancsnoknak — a további intézkedés megtétele végett — bejelentendők.

A mezei rendőrségről.

(1840. évi IX. t. cz.)

Mezei kártételek.

Mindazon károsítások, melyek kertekben, szőlőkben, vetésekben, ültetvényekben, rétekben, legelőkön, országos-, dülő- s vasútakon és hidakon elkövettetnek, szóval a melyek a gazdálkodásnak és iparnak kívül fekvő tárgyait veszélyeztető cselekmények által okoztatnak mezei kártételeket képeznek. Ilyenek:

a más földjén — (használati jog nélkül) — marhával legeltetés, csapásolás, földalatti gyökerek ásása; rétek, növények, kertek, ültetvények, bármi módon megsértése; tanyákon, vagy a szabadban összerakott asztagoknak, kazaloknak, levágva fekvő, lábbon álló, kévékbe kötött vagy boglyákba rakott gabonának meglopása;

ragályos betegségben sínlődő marhának közös legelőre kihajtása:

turfás, vagy tűzveszélyes helyeken tűznek gerjesztése; bármiféle gyümölcsnek, termésnek gazdasági eszközöknek, tilalom fáknak, jelzőtáblák s oszlopoknak, háttárjeleknek, méheseknek, kerítésnek, kutaknak s egyéb a mezőn álló tárgyaknak rongálása, meglopása;

másnak álló vagy folyó vizében és csatornájában való halászás, pióczaszedés vagy kenderáztatás; gyepnek vagy vetésnek a rendes útról letérés által való gázolása;

kendernek vagy lennek az ezen célra kijelölt helyen kívüli áztatása;

községi dülő- vagy közös utaknak elzárása, elfoglalása, közös hidak, csatornák, árkok és ehhez hasonló tárgyak megsértése.

A cselekmény elbírálás végett hova jelentendő fel.

Ha az okozott kár az 50 frtot meghaladja, a cselekmény büntettet, ha 5 frtot meghalad, de 50 frtot nem tesz ki, vétséget, ha 5 frtot nem tesz, kihágást képez. Elbírálására büntett esetén a kir. törvényszék, vétség és kihágás esetén pedig a kir. járásbiróság van hivatva. A feljelentés azonban mindhárom esetben a kir. járásbiróságnál teendő meg.

Káros joga, tetten-éréskor.

Károsított a kárban talált marhát behajtani, másnemű károsítás esetén a kár és járulékaik erejéig zálogot venni jogosult; ha pedig a tetten ért vagy nyomban üldözött egyén zálogot adni vonakodnék, a legközelebbi község előljárósága által letartóztatható.

Káros tartozik a kárt azonnal megbecsültetni, s erről károsítót értesíteni, ki ha a becsüt túlságosnak tartja, 3 nap alatt új becsüt kérhet.

Az okozott kár megtérítésén kívül káros a becsüsök, esetleg a bíró fuvarának, napidíjának, utazási költségének és a hajtó pénznek megtérítését is követelheti.

Szárnyas állatok kártétele.

A szárnyas állatok, ha kártétel helyén taláztatnak és behajtásuk nem lehetséges lelőhető, azonban a helyszínén hagyandók és a tulajdonos által elvihetők.

Ha a kártétel helyén sem ember, sem állat nem taláztatik, a káros kárát a törvényes szabályok szerint bizonyítani tartozik illetve a cselekmény a tettesre bebizonyítandó lészen.

Károsítások különbözősége.

A károsítások vagy olyanok, melyek véletlenségből vagy gondatlanságból eredtek, vagy vétkes gondatlanságból avagy rossz akaratból keletkeztek. E két utóbbi módon okozott károk tettesei szigorúbban büntetnek.

Súlyosító körülmények.

Mint súlyosabb beszámítás alá eső körülmény, tekintetbe veendő:

1. a gondatlanságnak vagy szándékos rossz akaratnak fokozata, különösen pedig a tett elkövetésének ismétlése;

2. a tulajdonos által a károsított tárgyra fordított ipar és szorgalom;

3. a védelemnek biztossága, melylyel a tulajdonos a károsított tárgyat védelmezni vélte;

4. a tett elkövetésének ideje, minthogy az éjjel elkövetett kártétel a nappal elkövetettnél súlyosabb beszámítás alá esik.

Cseléd, napszámos vagy gyermekek mezei kihágásaiért való felelősség.

A cseléd, napszámos vagy szülőivel egy kenyéren levő gyermekért a gazda, illetőleg szülő annyiban felelős, a mennyiben a kár az ezekre bizott munka

természetéből önkényt következik, vagy a gondviselésükre bizott marha vagy szárnyas házi állat által okoztatott.

A gazdának visszkereseti joga a kártevő cseléd vagy napszámos ellen fennmarad.

Ily büntetendő cselekmények üldözése.

A mezei rendőri büntetendő cselekmények leggyakrabban magán érdeket sértenek és ez esetekben a tettesek csak a sértett fél indítványára üldözhetőek. Ha azonban közveszélyű cselekmények forognak fenn, (mint például: utak, hidak, csatornák, árkok rongálása, turfás, vagy más tűzveszélyes helyeken való tűz gerjesztése, az állategészség elleni cselekmények, kendernek, lennek az erre kijelölt helyeken kívüli áztatása, vagy ha a mezei rendőri büntetendő cselekménnyel egyidejűleg a büntetőtörvénykönyvbe ütköző oly cselekmény követtetik el, a mely hivatalból üldöztetik), akkor a tett hivatalból lesz üldözendő.

A csendőrség kötelessége.

Ha a csendőr tette a mezei rendőri kihágásban tetten éri, őt a tiltott cselekmény folytatásában megakadályozni és az illetékes hatóságnak feljelenteni tartozik. Az illetékes községi előljáróság egyszersmind az esetről szóbelileg vagy írásban azonnal értesítendő, hogy a kár tekintetében szemlét, esetleg becslést tarthasson.

Azon körülmény, hogy a községi előljáróság értesítetett, a hatósághoz tett feljelentésben fölemlítendő.

Idegen (ismeretlen) tettesekkel való eljárás.

Ha a tetten ért károsítók idegenek, ismeretlenek, mint például fuvarosok, marhahajcsárok, akkor ezek azon község előljárósága elé vezetendőek, a mely község határában a károsítás elkövetetett.

Letartóztatás.

Mezei rendőri büntetendő cselekmény elkövetése miatt a tettes csak akkor tartóztatandó le:

1. ha ezen cselekménnyel összefüggőleg még oly, a büntető törvénykönyvbe ütköző cselekményt is követett el, mely hivatalból üldözendő lévén, a tettes letartóztatását szükségessé teszi;

2. ha a tettes a mezei rendőr (csősz) vagy csendőr járőr ismételt figyelmeztetésére sem hagyja abban a tiltott cselekményt, és végre

3. ha a tettesnek rendes lak- vagy tartózkodási helye nem lévén, kóbor életmódjánál fogva szükség esetében feltalálható nem volna.

Marhák, lovak tilosból behajtása, szárnyasok lelövése.

Marháknak, lovaknak vagy szárnyas házi állatoknak a tilosból való behajtásával, esetleg ez utóbbiaknak lelövésével a csendőr nem foglalkozhatik; ha azonban azokat felügyelet nélkül oly tilosban találja, a hol letiprás, lelegelés által a föld tulajdonosának súlyos kárt okozhatnának, ha másképp nem intézkedhetik, azokat onnan kitereli s az esetet az illetékes községi előljárásnak — a kárbecslés és további intézkedés megtehetése végett — bejelenti.

A mezei munkásokról.

A mezei munkások.

Aratók, nyomtatók, cséplők s általában mindazok, kik bármely mezei munka teljesítését — nem cseléd minőségben — szerződészerűleg elvállaltak, mezei munkásoknak tekintetnek. Az ilyen szerződések mindenkor írásbelileg kötendőek és azon községi előljárással, a hol az megkötött, megerősítendőek.

Napszámosok.

Azon mezei munkások, kik valamely mezei munkával foglalkoznak, a nélkül, hogy magokat annak huzamos ideig való folytatására vagy befejezésére kötelezték volna, tehát köztük és a munkaadó között szerződés nem kötött: napszámosoknak tekintetnek. Ilyen körülmények között mindkét fél minden nap elmúltával a kölcsönös kötelezettségtől elállhat.

Mezei munkások igazolványa.

Mindazon mezei munkásoknak, kik rendes lakhelyükön kívül akarnak munkába állni, igazolási jeggyel vagy községi bizonyítvánnyal kell ellátva lenniök; e nélkül való felfogadásuk tilos.

A munka megszakítása.

Bármily okból eredő perlekedés esetén, a mezei munkások nincsenek feljogosítva a munka megkezdését megtagadni, azzal önkényüleg felhagyni vagy a munkahelyről eltávozni, hanem kötelesek a munkát folytatva az illetékes hatóság intézkedéseit bevárni.

Oly mezei munkások vagy napszámosok, kik a jelen törvény ellenére a munkahelyről eltávoztak, a munkaadó kívánatára az illetékes hatóság által karhatalmilag is vissza kísértethetők.

A munkájából jogtalanul eltávozott mezei munkás felfogadásáról.

A munkájából jogtalanul eltávozott mezei munkást másnak munkába felfogadni tilos. A mellett, hogy az ilyenek előbbi munkaadójukhoz hatósági uton visszakísértetnek, a jogtalan felfogadó még pénzbírságban is elmarasztaltatik. A ki pedig más által szerződésileg lekötött mezei munkásokat bármi ürügy alatt elcsal, 20—100 frtig terjedhető pénzbírságban és az okozott

kár megtérítésében elmarasztalandó, a munkások pedig a jogos munkaadóhoz visszaállítandók.

Munkaadójának jogos parancsát megtagadó munkás.

Azon mezei munkás vagy napszámos, ki munkaadója jogos parancsainak teljesítését megtagadja, munkatársait engedetlenségre ösztönzi vagy azokat arra csábítja, hogy munkaadójukat bizonyos eseményekre, vagy engedményekre kényszerítsék, az által, hogy munkájuk teljesítésével a törvényszerű felmondás nélkül a szerződés lejártá előtt egyszerre vagy egyenként fahagyjanak: az ebből támadható károk megtérítésén felül, a mennyiben az eset büntető eljárást nem igényel, 50 forintig terjedhető pénzbírsággal vagy a megfelelő elzárással fenytetik.

Elbírálási illetékesség.

A mezei munkások és napszámosok kihágásainak elbírálására illetékesek:

- a megyékben a szolgabírók;
- a rendezett tanácsú városokban a rendőrkapitány vagy a tanácsnak e részben megbízott tagja;
- a törvényhatósági joggal felruházott vagy szab. kir. városokban a rendőrkapitány.

Budapest fővárosban a kerületi rendőrkapitány.

A szolgabírónak jogában áll oly községi előljárókat, kiknél a képesség megvan, ugyanezen hatáskörnek egyes szabályrendeletileg körvonalozott részeivel felruházni.

A csendőrségre háramló köteleességek.

A csendőrség tartozik:

1. szigorúan ellenőrizni, hogy a mezei munkások igazolási joggyel, illetőleg községi bizonyítvánnyal ellátva legyenek. Ez okmányok a munkaadónál ör-

zendők meg, ki azokat kívánatra betekintés végett előmutatni köteles.

Ily okmányok nélkül előtalált mezei munkások, valamint az őket munkába fogadott munkaadó is (ha az előbbiek letartóztatását a körülmények nem teszik szükségessé), az illetékes hatóságnak haladók nélkül följelentendők. Köteles továbbá a csendőrség:

2. minden, az elbírálásra illetékes hatóság (ideértve az ezen joggal felruházott községi előljáróságot is) felszólítására a karhatalmi segélyt megadni, illetőleg a megjelölt munkásokat a felhívó hatóságnak elővezetni, vagy munkaadójukhoz visszakísérni; végre

3. a munkatársait engedetlenségre vagy a munkának abbahagyására felhajtót vagy lövészket — ha a késedelem veszélylyel jár — hatósági felhívás nélkül is, a munkaadó feljelentése alapján, letartóztatni és az illetékes hatóságnak átadni.

A házalásról szóló rendszabályokból.

(1852. september 4-én kelt nyílt parancs.)

Házalási engedély.

A házaló kereskedést csak az gyakorolhatja, a kinek erre nézve hatósági engedélye van.

A házalási engedély csak azon személyre érvényes, kinek nevére az okmány kiállítatott. Ezen okmányt másnak átengedni vagy az azzal járó engedményt másra kiterjeszteni nem szabad.

A házaló köteleztetik: minden helységben, a hová házalás céljából megérkezik, a közigazgatási hatóságnál (szolgabírói hivatalnál, községi előljáróságnál, rendezett tanácsú vagy szab. kir. városokban a rendőrkapitányi hivatalnál) — házalási okmányának láttatása végett — jelentkezni.

A házalási engedély csak azon ország területére érvényes, melyre az kiállítatott,

Ha a házaló a monarchia másik államába lép, a közigazgatási hatóságok az egyes községekben való házalást ideiglenesen engedélyezhetik ugyan, az állandó házalásra azonban mindenkor az azon országban érvényes házalási engedély kieszközlése szükséges.

Házalás útján elárusítható áruk.

Azon árucikkeknek, melyekkel házaló kereskedés üzetik, a monarchiából származottnak kell lenniök, a mi a bevásárlási jegyzékkel vagy számlával igazolandó. Tilos házalni a következő cikkekkel:

- a) fűszerárúk- és desztillált olajokkal;
- b) italul szolgáló mindennemű folyadékkal;
- c) cukorral, cukorművekkel, csokoládéval, mézeskalácscsal, mindennemű csemegével;
- d) kenőcsökkel, tapaszokkal és általában emberek vagy állatok számára való bármiféle gyógyszerrel;
- e) mindennemű méreggel;
- f) higany- és dárdannyal;
- g) higany-, dárdany- és ólomkészítménnyel;
- h) durranó készítményekkel;
- i) ásványsavanyokkal;
- k) drágakövekkel, arany-, ezüst ékszerekkel és bármimű fémből készült váltópénzzel;
- l) egyházi ékszerek- vagy díszítményekkel;
- m) katonai egyenruhadarabokkal és fegyverekkel;
- n) sorsjegyekkel, igérvényekkel és lottoczédulákkal;
- o) az állami egyedárúsághoz tartozó cikkekkel.

Kivételes kedvezmények.

Némely vidék lakosai azon kedvezményben részesíttetnek, hogy nekik a vidékükön gyártott vagy termelt cikkekkel, illetőleg az azon vidéken üzött iparral a monarchia egész területén való házalás megengedtetik.

Ily kedvezménybeni részesülnek például:

1. az alsó-ausztria vaidhofeni járás lakosai az ott készített czérnák- és szalagokra;
2. Karlstein és környékének lakosai az általuk készített faórákra;
3. Csehország hegyvidéki lakosok az ott készített csipkék és hímzett árúkra;
4. Tyrol-Pusterthal lakosai az ott szövött szőnyegekre;
5. Magyarországon a tót drótosok és ablakosok, az árvamegyei vászonkereskedők, a szent-györgyi, szent-miklósi és szt-péteri len- és gyapotárú- (pamutárú) kereskedők.

6. a krajnai gottseberek, citrom, narancs, datolya, czukorkák, füge, mogyoró, mandola, szardinia, aszuszölő stb. effélével való házalásra nézve.

A házaló köteles házalási engedélyét mindenkor, a midőn házalást üz, magával hordani; ezen okmányba az illetékes hatóság részéről minden alkalommal nemcsak a láttamozás, hanem az azon községben engedélyezett időtartam is bevezetendő.

A házalási rendszabályok megsértése.

A házalásról szóló rendszabályok áthágását képezi:

- a) ha a házaló kereskedés engedély nélkül, lejárt és már nem érvényes engedély mellett, vagy más nevére kiállított engedélylyel, avagy csak a monarchia másik felére érvényes engedély mellett üzetik;
- b) a tiltott árúkkal való házalás, melynek esetében a birságon felül még az árucikkek is elkoboztatnak;
- c) saját házalási okmányának más részére való átengedése;
- d) a közigazgatási hatóságnál való jelentkezés, illetőleg a házalási engedélynek előmutatása és láttamoztatása nélkül üzött házalás, bárha az illetőnek érvényben álló ilyen engedélye van is;

e) a bélyeg-illeték alá tartozó és ez alól kivont czikkokkal üzött házalás.

Ezen áthágások pénzbírsággal büntettetnek.

Ha a házaló a reá szabott bírságot kifizetni nem volna képes, azon esetekben, midőn árúi el nem koboztatnak, ebből annyi lesz elárverezve, a mennyi a bírság fedezésére szükséges, ha azonban az árúk is elkoboztatnak, akkor fizetése képtelenség esetén a megfelelő elzárás alkalmazandó.

A csendőrség kötelessége.

A csendőrség figyelemmel kísérni tartozik, vajjon a házalók:

1. el vannak-e látva érvényes házalási engedéllyel;

2. nem kereskednek-e tiltott, illetőleg a házalásból kizárt árúcikkokkal;

3. a házaláson rajtaért egyén láttamoztatta-e engedélyét a hatóságnál és vajjon az azon helységben való házalásra nyert időt nem lépte-e túl?

A házalási rendszabályok ellen vétő házaló a közigazgatási hatósághoz (esetleg a községi előljáráshoz) elővezetendő és árúcikkával együtt átadandó.

(A tót drótosok és ablakosok ebbeli foglalkozása úti igazolványán lévén kitüntetve, ezeknél a házalási okmánytól eltekinthető).

A cs. kir. (lajtántúli) csendőrség szervezete.

A cs. kir. csendőrség a közbiztonsági szolgálat teljesítésére nézve a cs. kir. közigazgatási hatóságok, katonai és gazdasági tekintetben pedig katonai előljárói, s utolsó sorban mindkét irányban a honvédelmi (Landwehr) ministerium alatt áll, melynek segéd-

közege a csendőrségi felügyelő, a katonai rend és fegyelem fenntartása céljából. A csendőrség fegyelmi és fenytő ügyekben a katonai törvényeknek és fegyelmi szabályoknak van alávetve. A büntető bíráskodást a cs. kir. honvéd (Landwehr) bíróságok gyakorolják.

A testület Ausztria politikai beosztásához képest tagozódik:

1. Országos csendőr-parancsnokságokra (Landes-Gendarmerie-Commando);

2. csendőr-osztag-parancsnokságokra (Gendarmerie-Abtheilungs-Commando);

3. járási csendőr-parancsnokságokra (Bezirks-Gendarmerie-Commando); és

4. csendőr-örs-parancsnokságokra (Gendarmerie-Posten-Commando).

A 14 tartomány mindegyikében egy-egy országos csendőr-parancsnokság állomásoz, melynek tiszt és legénységi létszáma az illető tartomány nagyságától függ. Így p. o. legkisebb parancsnokság a salzburgi 130 fővel, a legnagyobb a galicziai 1600 fővel. A kisebb parancsnokságok rangidősb századosok (törzstiszt-jelöltek), a nagyobbak törzstisztek által vezényeltetnek. A csehországi és galicziai — mint legnagyobb — parancsnokságoknál még ezen felül törzstiszti parancsnok-helyettesi állások is vannak rendszeresítve. A nagyobb parancsnokságoknál egy-egy segédtszt van, valamint minden parancsnokságnál egy számvivő tisztt, egy-két számvivő altiszt és egy írnök vagy egy altiszt az irodákban és a raktáraknál teljesítendő szolgálatra.

A tartományi fővárosokban állomásozó országos csendőr-parancsnokságok feladata az állományukba tartozó tisztek és legénység katonai és gazdasági ügyeinek ellátása, míg a csendőr-osztag parancsnokságok feladata csakis a katonai fegyelem és felügyeletre, a legénység kiképezésére és ellenőrzésére terjed ki, s e célból az osztag-parancsnokok a századparancsnok fegyelmi fenytő jogával bírnak. Az osztag-parancsnokok, századosok vagy alantás tisztek,

közvetlen az országos csendőr-parancsnokságok alatt állanak s tekintet nélkül a parancsnokok rendfokozatára, az osztagok egyenrangúak egymással szemben. Az országos parancsnokságok szintén közvetlenül vannak a honvédelmi minister alá rendelve s katonai ügyekben a szolgálati út a csendőrségi felügyelőség útján tartandó be. A közbiztonsági szolgálat a tartományi főnökkel egyetértőleg kezeltek.

Az országos csendőr-parancsnok az ezred-parancsnok fegyelmi fenytő jogával bír, míg a legénységre vonatkozó előléptetési s a bírói fensőbbbségi joggal csak oly mérvben, a mint az a csendőrségi felügyelő által — ki a csendőrségi egyének felett a bírói fensőbbbségi és a legénységre vonatkozó előléptetési jogot gyakorolja, — reá átruháztatik. A gazdaságkezelést kisebb tartományokban az országos parancsnokság maga végezi, úgy hogy a legénység illetékeit és ruházatát közvetlenül innen nyeri; nagyobb tartományokban ezen teendőket egyes megbízott (u. n. gazdasági) osztag-parancsnokságok végezik. Bár ezen osztagok századosok által vezényeltetnek, mégis a más osztag-parancsnokságokhoz tartozó örsökkel szemben nincsenek előljárói viszonyban és ezekhez csakis gazdasági-vonatkozó parancsokat intézhetnek.

A csendőr-örsök 2—7, sőt Dalmatiában 15 főnyi állománynyal bírnak s a járásbíróóságok székhelyén és más fontosabb helyeken állomásoznak. A járásfőnök (Bezirkshauptmann) székhelyén lévő örs járási csendőr-parancsnokság (Bezirk-Gendarmerie-Commando) elnevezéssel bír, örmester által vezényeltetik, kinek a járásban elhelyezett összes örsök katonai és közbiztonsági tekintetben alá vannak rendelve. 3 főnél erősebb örsök örsvezetők által vezényeltetnek. Közgazdaságilag virágzó tartományokban és különösen gyártelepeken egyes csendőrből álló örsök is vannak.

Az örsök és a legénység szolgálatát az első fokú közigazgatási hatóság t. i. a járásfőnök vezeti, a bíróságok és ügyészségek azonban fel vannak joga-

sítva a csendőrség szolgálatát közvetlenül felhívni. Egyéb katonai és polgári hatóságok oly esetekben, midőn a csendőrség szolgálatát igénybe kívánják venni, ez iránt azon járás főnökhöz fordulnak, kinek járásához az illető örs tartozik. A felhívások végrehajtását, valamint rendes körülmények között a szolgálatnak örjáratí beosztás szerinti kezelését az örsparancsnok intézi.

A csendőrtisztek teljesen függetlenek a közigazgatási hatóságtól s hatáskörük csakis alárendelt örsök katonai vezetésére, kiképzésére, a fegyelem és ellenőrzésre terjed ki, s ezen czélból örsöket évente háromszor tartoznak megsemlélni. A közbiztonságra vonatkozó észleleteiket közlik a közigazgatási hatóságokkal. Oly rendkívüli esetekben, midőn nagyobb csendőrségi összpontosításhoz az országos csendőr-parancsnokság által parancsnokul egy tiszt vezényeltetik, a szolgálati szabályzatnak a cs. és kir. közös hadsereg tiszteire érvényes határozványai a csendőrtisztre nézve is mérvadók. A nagyobb parancsnokságoknál egy alantas tiszt, mint oktató tiszt, vezeti úgy a próba-csendőrök, mint az altiszt-jelöltek elméleti kiképezését. A próba-csendőrök elméleti és gyakorlati kiképezése rendszeren 3 egész 6 hóig, s legfeljebb 1 évig tarthat; ezen idő után mint csendőrök véglegesítettnek. Altiszt-jelölteknek minden év január 1-én és július 1-én kezdődő és 6 hóig tartó altiszti iskolát kell hallgatniok, mielőtt a bizottság előtt leteendő altiszti vizsgához járulnak, mely vizsga letétele az örsvezetővé előléptetés feltételét képezi. Az altiszti iskolában túlnyomólag szaktantárgyak, úgymint törvények, iránytan, szolgálati és gyakorlati szabályzat és földrajz adatnak elő.

A tábornoki rangban álló csendőrségi felügyelő a honvédelmi minister segéd-közége, s minden ügyben közvetlenül van hozzá utasítva. — Ő a testület katonai főnöke, bírja a bírói fensőbbbségi jogot s feladata a fegyelem, kiképezés, katonai működés ellenőrzése és vezetése. Minden tiszti-ügyre a legmért-

adóbb befolyás van számára biztosítva, s épen azért az ő hivatása a tisztikar kiegészítése is. Jelenkéntelen legénységi, nemkülönben tisztán gazdasági és közbiztonsági ügyekben, melyek a honv. ministeriumban tárgyalatnak és intéztetnek el, nem befolyásol ugyan, mindazáltal nézete ilynemű fontosabb ügyekben is meghallgatandó. Minden évben meg szemlélt tetszés szerint parancsnokságokat s ezen szemle nem csak a tiszti alosztályokra és járási csendőrparancsnokságokra, hanem lehetőség szerint az útvonalba eső csendőrörsökre is kiterjed. Nagymérvű teendői elláthatása végett egy törzstiszti rendfokozatban álló honvéd-hadbíró, mint jogügyi tanácsos, egy főhadnagy mint segédtest és egy irodatiszt vannak hozzá beosztva.

A *cs. kir. honvédelmi ministerium* úgy katonai és gazdasági, mint közbiztonsági szolgálati tekintetben legfelsőbb hatósága a birodalmi tanácsban képviselt országok *cs. kir. csendőrségének*. A testületre vonatkozó birói ügyek a katonai csoport hadbirói (VI.) ügyosztályában láttatnak el, minden más teendő a polgári csoport csendőrségi (III.) ügyosztályában végeztetik, mely utóbbinak, mint ellenőrző közeg, a csendőrségi szakszámvevőség van alárendelve, melynél az összes előadók, fogalmazó és számvevő személyzet polgári egyénekből áll.

A *legénység* tartalékosok és szabadságolt állományú honvédségi egyének felvétele által egészített ki. A belépés csakis a csendőri legalsóbb rendfokozatban — mi egyébiránt egyenlő a tizedesivel — történhetik, az előbbi csapattestnél bírt magasabb rendfokozat a felvételnél esetleg mint címzetes rendfokozat meghagyathatik.

A *tiszti állomány* a *cs. és kir. hadsereg és honvédség* oly kitünően minősített hadnagyaiból egészített ki, kik a német nyelven kívül még a birodalmi tanácsban képviselt országokban divó nyelvek közül legalább egyet beszélnek, osztrák illetőségűek, sorhadli kötelezettségük utolsó (10-ik) évében vannak,

de csak $2\frac{1}{2}$ — $3\frac{1}{2}$ éves tisztek; mivel az esetben, ha egy év alatt főhadnagyi előléptetési sorban volnának, egyszerűen előjegyzésbe sem vétetnek, hanem felvételi kérelmükkel elutasítatnak tekintettel azon körülményre, hogy a testületben jelenleg uralkodó kedvezőtlen előléptetési viszonyoknál fogva a hadnagyi és főhadnagyi rendfokozatban a tisztek átlag 8—16 évet szolgálnak. Az ily módon áthelyezettekön kívül csendőrtisztekké még azon csendőr-örmesterek is előléptethetők, kik a tényleges honvédtiszti vizsgát és a csendőrtiszti szakvizsgát jó sikerrel letették.

Úgy a csendőrtiszti szakvizsgák, mint az örsvezetői vizsgák csendőrtisztek és közigazgatási hivatalnokokból álló vegyes bizottság előtt tartatnak. Ezen szakvizsgát minden belépni szándékozó tisztnek 6 havi próbaszolgálat után le kell tenni s csakis ennek jó sikerrel történt letétele után véglegesíttethetik. A csendőrtisztek minden rendfokozatba Ő Felsége által neveztetnek ki, a honv. minister ajánlatára. Az előléptetési, felülvizsgálati szabályzat, továbbá a nyugdíj-törvény ugyanaz, mint a közös hadseregé.

A csendőrtisztek és a legénység minden rendfokozatban a hadsereg tisztjeivel, illetőleg altisztjeivel rangban egyenlők.

A legénységi egyének a polgári nyugdíj-törvény szerint nyugdíjképesek. A tényleges szolgálatból elbocsátások vagy felülvizsgálat, vagy hadtörvényszéki ítélet alapján, vagy önkéntes kilépés folytán történnek; próbaszolgálat alatt azonban a csendőrségi szolgálatra alkalmatlanság miatt is történhetik az elbocsátás.

A tisztek *illetékei* ugyanazok, mint a *m. kir. csendőrség* tisztjeié. A legénységnél a csendőré évi 400 frt, az örsvezetőé 500 frt, az örmesteré 600 frt, továbbá szolgálati pótdíj egyformán minden rendfokozatban a betöltött 3 évi szolgálat után 50 frt, 6 évi után 100 frt, 12 évi után 150 frt, 18 évi után 200 frt; 18 év után a szolg. pótdíj nem növekszik. A legénység ruha-átalánya az első felszerelésre 80 frt, s min-

den évre 40 frt, mely tömegben kezeltek. Fegyvereket és löszert az állam ad.

Úgy a tisztek, mint a legénység joggal bírnak a katonai kórházak- és gyógyfürdőkbe való felvételre, meghatározott csekély élelmezési költség megtérítése mellett; szolgálatban megsebesített legénység azonban teljesen a kincstár költségén gyógykezeltek. Tisztek és legénység honvédelmi ministeri engedély alapján biztosíték nélkül nősülhetnek. Özvegyeik és árváik, a polgári államszolgálatban állókra érvényes szabályok szerint, nyugdíjképesek. A nők száma rendszerint az országos parancsnokságok örseinek számát meg nem haladhatja.

A legénység *elszállásolása* laktanyaszerű s a szükséges helyiségek magánházakban szerződészerűleg biztosíttatnak.

Az *élelmezés* közigazdálkodásilag vezettetik, de vendéglőben is történhetik. A nős altisztek és csendőrök családjainak nincsen igényök szállásra; a hol azonban a laktanyákban erre alkalmas helyiség van, ez ideiglenes használatra az országos csendőrparancsnokság által átengedhető.

A polai cs. és kir. tengerészeti szertárnál alkalmazásban álló csendőr-különítmény (Gendarmerie-Wachdetachment), mivel a csendőrségi törvényszerinti közbiztonsági szolgálatot nem teljesíti, nem tekintetik ugyan a testület kiegészítő részének; mindazonáltal mint a testület különlegessége fel- említendő. Ezen különítmény egy csendőrtiszt parancsnoksága alatt, katonai ügyekben a trieszti országos csendőrparancsnokság, szolgálatára vonatkozólag ellenben a cs. és kir. szertár-parancsnokság alatt áll. Kiegészítése mind a 14 országos parancsnokságnál önkénytelen jelentkező azon csendőrök által történik, kik a testületben már legkevesebb két évet szolgáltak, s kötelezik magukat a különítményben legalább két esztendeig szolgálni. Ezen idő után szabadságukban áll vagy ezen különítményben szolgálni tovább, vagy előbbi parancsnokságukhoz magukat

visszahelyeztetni. A legénység csendőrségi illetményein felül még havonként 5 frtnyi külön pótlékot élvez s laktanyaszerűleg van elszállásolva. E különítmény a tengerészeti költségvetés terhére tartatik fenn.

A m. kir. honvédség szervezete.

Gyalogság.

A honvéd gyalog csapatoknak már békében féldandárokba való szervezését Ő császári és apostoli királyi Felsége 1886. évi május hó 22-én Bécsben kelt legfelsőbb elhatározásával legkegyelmesebben jóváhagyni méltóztatván, ezen szervezés a lefolyt évben be is fejeztetett.

E szervezés a háború követelményeinek megfelelő egyöntetű alapra lőn fektetve és így a törvény szerint fennállt 92 honvéd zászlóalj már békében féldandárokba állíttatott össze; azon különbség tehát, mely a honvédség béke és hadi alakulása között eddig fennállott, megszűnt.

A honvéd zászlóaljparancsnokságokat a védtörvény végrehajtására vonatkozó utasítás és egyéb erre vonatkozó rendeletek szerint megillető kiegészítési — valamint nyilvántartási, katonai közigazgatási és gazdaszat-kezelési ügyvitel, — a fent jelzett időtől kezdve, ugyanazon hatáskörrel, de a féldandárok egész kiegészítési területére nézve, a honvéd gyalog féldandár-parancsnokságokra ruháztatott át.

Ezen intézkedés kedvező alkalmat nyújtott arra, hogy a közös hadsereg és a m. kir. honvédség kiegészítési területének nem összhangzatos beosztására nézve sok felmerült nehézségek lehetőleg elháríttassanak. A tökéletes összhangzás ugyan e tekintetben a mindkét részről és a politikai beosztással szemben is fennforgó külön-külön viszonyok miatt, elérhető nem volt s ez alig is lehetséges, azonban a felmerült nehézségek legnagyobb részén a honvédség kiegészí-

tési területeinek új beosztása által mégis orvosolva lett.

A vármegyék lehetőleg egész területükkel egy-egy honvéd féldandár kiegészítési területébe osztattak be. Ezen elvtől eltérés csak ott történt, a hol a honvédség kiegészítési állománya s egyéb elháríthatlan viszonyok azt okvetlenül szükségessé tették.

A honvéd zászlóaljok elhelyezésében változás nem történt, a legénységnek beosztása a féldandár egyes zászlóaljaihoz, a féldandár-parancsnokságok által, általában a honilletékességre való tekintettel eszközöltetett.

A magyar korona összes törvényhatóságai felhivatnak, hogy ezentúl a hivatalos tárgyalásokat és levelezéseket az új beosztás szerint területileg illetékes m. kir. honvéd gyalog féldandár-parancsnokságokkal eszközöljék.

A m. kir. honvéd csapatoknak féldandárokbá való alakulása a «Szervi határozványok» alapján hajtatott végre.

Hogy a csendőrség tagjainak a honvéd gyalogság szervezetéről kellő tájékozást nyujtsunk, e szervezet lényegesebb határozmányainak közlését szükségesnek tartottuk.

1. *Tagozás.* A honvéd gyalogság békében és háborúban 28 gyalog féldandárból, és ezek mindegyike a törzsből, 3 vagy 4 táborig zászlóaljból, háborúban ezenkívül még 1 pótzászlóaljból áll.

Minden zászlóalj *békében* a törzsből és egy keret-századból, *háborúban* a törzsből és négy táborig századból, — a pótzászlóalj 3 vagy 4 pótszázadból áll.

2. *Béke és hadi állomány.* Három zászlóaljból álló féldandár béke-állománya a következő:

A *törzsnél* ezredes (alezredes), mint féldandár prk. 3 alezredes, (örnagy v. törzstisztjelölt százados) mint zászlóaljparancsnokok, 1 főhadnagy (hadnagy) mint féldandár segédtszt, három hadnagy mint zászlóalj-segédtszt, 1 százados (főhadnagy) mint féldandár kiegészítési tiszt, 1 százados (főhadnagy) mint fél-

dandár kezelőtiszt, 3 hadnagy mint zászlóalj kezelőtiszt, 4 törzs őrmester, 3 puskaműves és tiszt szolgák a szükséghez képest. Ezred- vagy főorvos a szükség szerint rendszeresített számban; honvédállomásonként 1 tetteges állományu orvos. A rangban legidősb orvos mindég a féldandár törzs állomáshelyére osztatik be.

Összesen tehát 13 tiszt, 7 legénység.

A *keret századoknál*: 4 százados, 5 főhadnagy, 12 hadnagy, 3 hadapród tiszt helyettes. Összesen 21 tiszt, 3 hadapród tiszt helyettes. A legénységi állományt Ő Felsége engedélyével a honvédelmi miniszter határozza meg.

Négy zászlóaljból álló féldandár béke állománya a törzsnél 1 alezredes (örnagy v. törzstisztjelölt százados) mint zászlóaljparancsnok, egy hadnagy mint zászlóalj-segédtszt, 1 hadnagy kezelőtiszttel és egy puskaművessel szaporodik. Összes állomány a törzsnél tehát 16 tiszt és 8 legénység.

A *keret századoknál*: 5 százados, 7 főhadnagy, 14 hadnagy, 4 hadapród tiszt helyettes, azaz 26 tiszt és 4 hadapród tiszt helyettes.

Minden féldandár 1-ső zászlóaljához két százados és csak egy hadnagy van beosztva.

Ezenkívül az 1., 2., 4., 8., 9., 14., 19. és 22. féldandárnál még 1—1 törzsőrmester van beosztva a kincstári épületek felügyeletére.

Egy táborig vagy tartalékszázad hadi állománya: 1 százados, 3 alantás tiszt, 1 hadapród tiszt helyettes, 1 őrmester, 4 szakaszvezető, 12 tizedes, 18 őrvezető, 180 közhonvéd, — továbbá lőfegyver nélkül: 1 számvivő őrmester, 2 dobos, 2 kürtös, 4 utász, 3 sebesültvivő, 4 tiszt szolga, összesen 236.

Egy pótszázad hadi állománya áll: 1 százados, 3 alantás tiszt, 1 őrmester, 4 szakaszvezető, 12 tizedes, 18 őrvezető, 180 honvéd, 1 számvivő őrmester, 2 dobos, 2 kürtös, 4 tiszt szolga, összesen 228 fő.

Egy önálló honvéd zászlóalj hadi állománya: 22 tiszt, 959 legénység, 860 lőfegyverrel.

A háborúban zászlóaljanként felállítandó pót századok, mozgósítás befejeztével, a féldandár-törzs béke állomáshelyén egy pótzászlóaljba egyesíttetnek.

Törzscsapatok a szükséghez mérten és az anyakönyvi állományban ezek után még fennmaradó legénység létszámához képest tartalékcsoportok (másodrendű csapatok) is állíttatnak fel.

3. *Elnevezés.* 1 féldandárok 1—28-ig folyó számokkal jelöltetnek meg. A zászlóaljak és az ezekkel azonos számokat viselő keretszázadok, féldandáronként 1—3-ig (illetőleg 1—4-ig) folyó számokat viselnek; a zászlóaljak ezenkívül állomáshelyük, illetve azon megye vagy kerület szerint neveztetnek el, a melyből kiegészíttetnek, például: «*M. kir. 7. számú honvéd gyalog féldandár pancsovai 3-ik zászlóalj, illetőleg 3-ik keretszázad.*»

A féldandárok felállított tábori századai úgy háborúban, mint békében 1—12-ig (illetőleg 1—16-ig) folyó számokkal jelöltetnek meg, és pedig mindig akképen, hogy az első zászlóaljbéli századok 1—4-ig, a 2-ik zászlóaljbéliek 5—8-ig, a 3-ik zászlóaljbéliek 9—12-ig és a 4-ik zászlóaljbéliek 13—16-ig számoztatnak.

A pótzászlóaljak külön elnevezést nem viselnek; a pót századok zászlóaljaik számaival 1—3-ig (illetve 1—4-ig) számoztatnak, a törzsszázadok pedig azon magasabb parancsnokságok vagy intézetek szerint jelöltetnek meg, a melyhez beosztva vannak, p. o. a 4-ik számú tábori élelmező raktár törzsszázada.

Tartalékcsoportok (másodrendű csapatok) zászlóaljanként — netalán alakítandó önálló századok száradonként — egymás között 1-től kezdődő folyó számokkal jelöltetnek meg.

4. *Elhelyezés.* A féldandár törzsek és zászlóaljaik és pedig ez utóbbiak vagy egyenként, vagy pedig több — egy helyen egyesítve, a féldandár kiegészítő területén állandóan vannak elhelyezve. A féldandár törzsszel nem egy helyen állomásozó zászlóaljak (keretszázadaikkal) az előbbihez «*elkülönített zászlóaljak*» illetve «*osztág*» viszonyában állanak.

5. *Szolgálati határozványok.* A féldandár-parancsnok egy ezredes vagy alezredes.

Jogai és kötelességei: kiegészítési ügyek, állományvezetés és nyilvántartás, a kiképzés rendezése és felügyelete, a belszolgálat rendezése, a katonai szellem ápolása és emelése, a fegyelmi fenytő hatalom gyakorlása, a féldandár harcászati vezetése, altisztek kinevezése, legénység áthelyezése és csapattisztek beosztása a féldandár kötelékén belül, lövészek kinevezése, altiszti szolgálati jutalomdíj engedélyezése, tisztek és legénység szabadságolása, a féldandár összes gazdasági ügyeinek vezetése; a felszerelés, fegyverzet és löszerkezet kezelésének és karbantartásának felügyelése, az elhelyezés, lö- és gyakorló terek iránti gondoskodás, az egészségügy kezelésének felügyelése és ellenőrzése.

6. *A féldandár-parancsnok közegei:*

a) a féldandár *segédtiszt* a közigazgatási teendők ellátására;

b) a *kiegészítési tiszt* egy a csapat állományából nyilvántartó tisztként hozzá beosztandó alantastiszttel. Hivatásuk: a kiegészítési teendőknél való közreműködés, az anyakönyv vezetése, állomány kezelési, nyilvántartási, ellenőrzési teendők és a nem tettleges honvéd egyének katonai szolgálati viszonyára vonatkozó személyi ügyek elintézése.

c) A féldandár-kezelőtiszt a gazdasági ügyek végzésére,

d) Honvédorvos, mint egészségügyi közeg,

e) Féldandár-fegyvertiszt, a csapatállományból a fegyverzet és löszerkezet és karbantartásának ellenőrzésére, — és háborúban

f) az *élelmező tiszt* az élelmezési szolgálat végzésére.

7. *Szolgálati viszony.* A féldandár-parancsnok tisztán katonai, valamint gazdasági ügyekben a dandárparancsnokság útján, kiegészítési és számviteli ügyekben pedig közvetlen, az előljáró honvéd kerületi parancsnokságnak van alárendelve.

Háborúban a féldandár-parancsnok a dandár-parancsnokság útján azon hadosztály-parancsnokságnak van alárendelve, a melyhez hadrendileg beosztva van; kiegészítési és nyilvántartási ügyekben azonban háborúban is azon honvéd kerületi parancsnoksághoz van utalva, a melynek kötelékébe a féldandár békében tartozik.

8. *Fegyverzet és lőszer.* A honvéd gyalogság a Werndl závárzatu 1867/77 mintájú gyalog puskával van felszerelve. A fegyver hossza szuronynyal 1750, szurony nélkül 1280 mm., a cső 843, a huzagolt rész 772.3, a csavarzat hossza 724 mm. Az ürméret 11 mm., a huzagok száma 6, a csavarzat szöge: $2^{\circ} 44'$. Ind. sebesség 438 m. Egy teljesen felszerelt fegyver ára 27 frt 54 kr. Az 1877. évi mintájú egyseges fémtöltény súlya 42^5 gr., a löportöltet 5, a lövedék 24 g. súlylyal bir; a hadi táska lőszer súlya 3.16 kg. 1000 töltény M. 1877. ára 48 forint, 1000 hüvely egyedül 30 forint 84 kr., 1000 töltény doboz 25 frt 43 kr.

Hadi táska-lőszerül minden altiszt számára 20, minden örvezető és közhonvéd számára 70 darab töltény van rendszeresítve.

A honvéd gyalogságnak fegyveres állományához tartozó legénységi egyének, beleértve a gyalogsági utász és sebesültvivő altiszteket is, hátöltőtő szuronyos puskával vannak felfegyverezve; az utászok, dobosok, kürtösök, törzsvezetők, mészárosok, számvivő altisztek, hajthonvédek, gyógyszeroligák, sebesültvivők, segédnunkások és puskaművesek számára az utász kard van rendszeresítve.

Az utász kard sulya 1.181 kg., a hüvely sulya 446 g. A penge hossza (nyak nélkül) 463 mm., a penge szélessége a fogantyúnál 55 mm., a homoruvágot végén 50 mm.

A törzs- és főtisztek gyalogsági tiszti karddal és Gasser-féle forgó pisztolylyal, a hadapród tisztelyettesek pedig csupán gyalogsági tiszti karddal vannak felfegyverezve.

A tiszti szolgák és loápolók fegyverzettel ellátva nincsenek.

Az altiszteket kivéve, az első sor Linnemann-féle ásóval van felszerelve. Minden legény 2 napi folyó és 1 napi tartalék élelmi készletet visz magával. Az ásóval felszerelt legény 24', a főző edénynyel pedig 24.32 kgm súlylyal van megterhelve.

9. *Kiképzés.* A honvéd gyalog csapatoknál következő iskolák és tanfolyamok leteznek:

A) *a legénység általános katonai kiképzésére:*

a) az ujoncz sorványok október 6-tól november végeig, minden zászlóaljnál, esetleg féldandáronként egyesítve,

b) a tanzászlóaljak április 6-tól junius 15-ig vagy dandáronként vagy egy egész kerületből összeállítva.

A kiképzés folytatása, illetőleg a legénység további gyakorlása:

c) a tettleges szolgálat ideje alatt a kereteknél, illetőleg a honvéd intézeteknél;

d) az éventei fegyvergyakorlatok alkalmával történik.

B) *altisztek kiképzésére:*

az altisztképző iskolák, deczember 1-től április 4-éig, a zászlóaljaknál, esetleg féldandáronként egyesítve; ennek befejezése után az altisztképző iskolák tanoncjai a tanzászlóaljakhoz osztatnak be.

C) *a legénységnek különleges szolgálatokra való kiképzésére:*

a) a dobos és kürtös iskolák február 1-től, illetőleg márczius 1-től junius 15-ig minden féldandárnál;

b) a gyógyszeroliga és sebesültvivő iskolák deczember 1-től január 15-ig minden féldandárnál;

c) a gyalogsági utász tanosztályok ápril 15-től junius 15-ig, kerületenként egy.

d) A számvivő altisztek,

e) tábori rendőrök és

f) a puskaművesek kiképzésére külön szakiskolák leteznek.

10. *Fegyvergyakorlatok.* A honvédséghez közvetlen felavatott szabadságolt állományú legénység rendes tetteges szolgálati (20¹/₂ hó) kötelezettségén kívül, összes szolgálati ideje alatt öt, — a közös hadsereg tartalékából eredő honvéd legénység pedig két évi honvédségi ideje alatt egy — harminczöt napi — *fegyvergyakorlatban* való részvételre van kötelezve.

Az első sorban említett legénységnek rendszerint a három legifjabb, továbbá az 5-ik és 7-ik évfolyama hivatik be fegyvergyakorlatra. Azon legénység, mely a tanfolyamok és tanzászlóaljakon kívül tetteges szolgálathoz állott, ugyanazon évben a fegyvergyakorlathoz be nem idézendő.

Lovasság.

A m. kir. honvédség lovas csapatjai 10 huszár-ezredből, minden ezred 2 osztályból, minden osztály 2 századból áll. Békében a lovasság két dandárt képez. *Háboruban* minden lovas század 150, az ezred 609 lovasból áll.

Földrajzi lexikon dióhéjban.

(Rövidítések: l. = lakó, fv. = főváros, fh. = főhely, vu = vasut, csm. = csomópont, átj. = átjáró, kik. = kikötő, tart. = tartomány, orsz. = ország, bir. = birodalom, fly = folyó, vr. = vár, vrs = város, é. = éjszak, d. = dél, k. = kelet, ny. = nyugat, ék. = éjszakkelet, dk. = délkelet, ény. = északnyugot, dny. = délnyugot.)

Aachen, a porosz-rajnai tart. egyik fh. 74,000 l. vu. csm.

Abruzzo, lásd Appenninek.

Adria, vrs. Olaszorsz. Velencei tart. 12,800 l.

Andriai-tenger, a Földközi-tengernek öbolszerűen az Appennin- és Balkán-félszigetek között Triestig és Fiumeig felnyúló része; keleti részében a Dalmát- és a Quarneró szigetek; éjszokról belenyúlik az Istrai-félsziget, mely a triesti és a Quarnero öblö-

ket elválasztja, kik.: Velence, Ancona, Triest, Fiume, Pola, Cattaro, Antivari, Ragusa, Zara, stb. *Aegaei-tenger*, a Földközi-tengernek Törökorsz. Görögorsz. és Kis-Ázsia közötti része, sok szigettel (Sporadok és Kykladok) Kandia és Eubea nagy szigetekkel.

Aegyptom, Afrika ék. része, a Níl-folyam területének legalsóbb lépcsőzete, török fensőség alatti alkirályság.

Aetna, tűzhányó hegy Sicilia szigeten.

Aequator, lásd «Egyenlítő».

Afrika, a harmadik földrész, csak a Szezi földszoros által (melyet most csatorna szel át) függ össze Ázsiával, s így csaknem mindenfelől tenger övezi; az egyenlítő által átszelve, nagyobb része a forró égélj övezetébe tartozik.

Aggtelek, Gömörmegyében, turisták által igen látogatott cseppkőbarlanggal.

Akermán, erődített kik. a Fekete-tenger partján, a Dnyestr torkolatánál, Oroszorsz. Bessarabia tart. 29,300 l.

Albania, Törökorsz. ény. zord hegyi tart. közel 1.000,000 lak. a harcias albánok; ²/₃ keresztény, ¹/₃ mohamedán, kik. arnautoknak nevezetnek.

Alessandria, erős vr. é. Olaszorsz. 27,000 l.

Alexandria, keresk. vrs. é. Aegyptomban a Földközi-tengerbe nyúló földnyelven, közel 170,000 l. kettős kik. vu.

Alexandria, vrs. é. Amerika k. Virginia államában a Potomak fly. partján.

Algier, 1830 óta francia gyarmat-állam Afrika é. partján Marokko és Tunis között; fővrs. Algier, vr. kik. 53,000 l.

Alpes-ek vagyis *Alpok*, Európa legmagasabb és legkiterjedtebb hegyrendszere, legmagasabb csúcsa* a Montblanc 14,800', az örökös hó határvonala 5—8000' között. *I. Nyugoti Alpok*, a Montblanc-

* Magasságok lábak szerint.

tól a Földközi-tengerig, részeik a tenger-, a cotti- és a graji-Alpok. *II. Központi Alpok*, a legtömegesebb és legmagasabb rész, részeik: 1. penni-Alpok a Montblanctól a Simplon szorosig, legmagasabb csúcsai Montblanc és Monte-Rosa 14,300'; 2. a leponti-Alpesek a Simplontól a Splügen-szorosig, Szt.Gotthard 10,000' magas hegytönc; a berni-Alpok Finsteraarhorn 13,200', a vierwaldstadti-Alpok Sustenhorn 10,800', a glarni- vagy schwyzi-Alpok Tödi 11,100', az appenzelli-Alpok Säntis 7700'; 3. a räthi-, graubündeni- és tiroli-Alpok a Splügentől a Dreiherrnspitzig 2 lánczolat-tal, az é. Piz-Linard 11,500', a d. Piz-Berrina 12,500', előcsoportok: az Ortlerek Ortles 12,026', a tridentini és velenceiek Vedretta-Marmolada 10,800'; az alGANI Hochvogel 7968' és bajor-Alpok Zugspitz 9153'. *III. Keleti-Alpok*, é. ék. és dk. felé terjednek, részeik: 1. a nóri-Alpok a Dreiherrnspitztól k. és ék. felé, a magas Tauernnel, Grossglokner 11,700', a Salzburgi-Alpok Watzmann 8700' és Salzkammer-Alpok, Dachstein 9200', k. felé irányuló ága a Fertő és Duna között Lajta-hegység név alatt lapul el, míg a d. felé huzódó Stájer- vagy Fischbachi-Alpokból k. felé a Bakony és ebből a Vértes- és Pilis-hegyek a Dunáig terjednek; 2. a karni-Alpok a Dreiherrnspitztól dk. felé a Terglonig, a Dabrac 9000', d. felé a cadorei- és a friauli-Alpok. 3. a juli- vagy kraini-Alpok dk. Istriába ágaznak, Terglon 8800'; ezek keleti nyújtványai a Dráva és Száva között Szlavoniába terjednek.

Altona, az Elbe jobb partján kik. vrs Hamburg közelében 67,000 l. 160 hajóval kereskedik a tengeren.

Amazon, a föld legnagyobb folyama d. Amerikában, az Andes hegységben ered, Brazília öserdeit átfolyván az egyenlítő alatt az Atlanti Oczeánba ömlik.

Amerika, a negyedik földrész, azaz, egy földszoros által összefüggő két nagy szárazföld vagyis az «uj

világ», mely földünk ny. féltekéjén é -tól d.-ig terjed, k. felől Európa és Afrikától az Atlanti Oczeán által, ny. felől Ázsia és Austráliától a Nagy Oczeán által választatik el, 1492-ben Columbus Kristóf által fedezettetett fel, nevét Amerigo (Imre) Vespucci-tól kapta, ki az új világot legelőbb irta le behatóbban.

Ampezzo, vrs Tirol botzeni kerületében, fontos átjáró út a cadorei alpokon Olaszországba.

Amsterdam, Németalföld (Hollandia) fvrs. 272,000 l., kik., vu.

Anatolia vagy Kis-Ázsia, a Fekete tengertől d.-re, s a Sziget tengertől k.-re, Ázsia legnyugatibb s a török birodalom legnagyobb része.

Ancona, vrs Olaszorsz. az Adria tenger ny. partján, vr., kik., 32,000 l.

Andora, a Pyrennei hegység déli talpán, Francia és Spanyolorsz. közötti kis köztársaság.

Angora, (török. Engyrijuh) vrs Anatolia belsejében 50,000 l., a híres angorai kecskék tenyésztetnek.

Angolország, l. Britannia.

Anhalt, é. Németorsz. herczegség, fvrs. Dessau.

Annaberg, bánya- és gyár-vrs. Szászorsz., 11,200 l.

Annam (Anam) Hátsó-India k. partján, Tonking és Cochinkhina tart.

Antillák, é. és d. Amerika között a Caraibi tengeren levő szigetcsoport, «Nyugot-India».

Antipódok (ellenlábások) a föld azon lakói, kik a föld másik féltekéjén ugyanazon délkör alatt ellenkező irányban laknak. A mi antipódjaink d. Amerika argentinai köztársaság nyugati részében keresendők.

Antwerpen, vr. Belgiumban 123,000 l.

Apenninek, Olcsorsz. főhegysége, Genuától ny. a Tenger-Alpokhoz csatlakozva, k. felé az Ádriai tengerig terjed és onnan délnek huzódik, s Calabriában Abruzzo név alatt elterjedve mint szaggatott vad hegység tűnik ki, legmagasabb csúcsa Gran Sasso 8955 láb.

- Arabia*, Azsia dny. nagy félszigete a Perzsa öböl, Vörös tenger és Arab tenger között.
- Aranjuez*, vrs. Spanyolorsz.
- Aranyos*, a Maros jbrpt. mellékfolyója, aranymosással.
- Ardennek*, a Maas két partján hegy. vidék Luxemburg herczegség, Belgium és Franciaország határos részében.
- Argentini szövetséges államok*, a la Plata államok d. Amerikában, 14 tartomány.
- Arcansas*, folyam é. Amerikában.
- Arlberg*, alpesi hegytönc.
- Armenia* = Örményorsz. Elő-Ázsiában.
- Aschaffenburg*, vrs. Bajororsz. Alsó-Frankhon tart.
- Ashanti*, Afrika egyik szerecsenországa, az aranyparton.
- Asowi tenger* a Fekete tenger é. része.
- Astrachan*, k. orosz tart. a Kaspi tó partján.
- Asturia*, spanyol tart., a koronaörökös «Asturiai herczeg» czímet visel.
- Athén*, Görögorsz. fővrs. 150,000 l.
- Atlanti oczeán*, a világtengernek Európa, Afrika és Amerika közötti része.
- Atlas*, é. Afrika Berber államaiban emelkedő hegység.
- Atter*, tó Felső-Ausztriában.
- Augsburg*, vrs. Bajororsz., a Lech és Wertach egyesülésénél, 50,000 l.
- Aussee*, mezővis. Stájerorsz., 1400 l.
- Ausztrália*, az 5-ik földrész, a ny. és k. féltekén, szárazföld és számtalan szigetből áll, felfedezése 1521. Magelhaens által kezdetett.
- Austria-Magyarország* vagyis Osztrák-Magyar bir. a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok, úgy nevezett Cislajtania áll: Felső- és Alsó-Austria, Salzburg, Stájerorsz., Karinthia, Kraina, a trieszti tengermellék, Tirol, Csehorsz., Morvaorsz., Szilézia, Galliczia és Bukovinából, melyek az úgynevezett örökös tartományok; idejárúl még Dalmatia is, mely jogilag a magyar korona országaihoz tartozik (lásd Magyarország.).

- Avignon*, vrs. Franciaország. a Rhone partján, 1309–78. a pápák székhelye.
- Azorok*, 9 szigetből álló csoport az Atlanti oceanban.
- Ázsia*, a legnagyobb földrész az é. féltekén, az egyenlítőtől é. felé mind a három égalji övet magában foglalva, az é. sarkig terjed.
- Bábolna*, puszta Komárom közelében és falu Hunyadmegyében.
- Baden*, nagyherczegség dny. Németorsz.
- Baden*, fürdőhely Bécs mellett.
- Baden-Baden*, fürdőhely a Baden nagyherczegség fvrs. 9281 l.
- Badenweilér*, fürdőhely ugyanott.
- Bagdad*, vrs. ázsiai törökorsz. 70,000 l. a Tigris bprpt.
- Bahia*, d. America, Brasilia d. tart. fvrs. B. vagyis San-Salvador.
- Baikal*, tó d. Sibiriában.
- Baireuth*, Bajororsz. felső Frankhon tart. fvrs.
- Bakony*, a Stájer Alpoknak a Balaton mentén a Dunáig terjedő erdős keleti nyújtványa.
- Balaton*, Magy. orsz. legnagyobb tava a Duna jbrpt. melylyel a Sió fly köti össze, 11 mf. hosszú.
- Balearok*, spanyol szigetcsoport a Földközi tengerben.
- Balkán*, a bolgár-trákiai válaszhegység Törökországban, Ichtimántól a Duna és a Maricza között keletnek húzódva a Feketetengerig ér.
- Balkán félsziget*, Európa dk. félszigete, Török és Görög orsz.
- Baltimore*, fvrs. é. Amerika Maryland államában 352,136. l.
- Bamberg*, vrs. Bajororsz. felső Frankhon tart. 25,900 l.
- Bánság*, a temesi Torontál, Temes és Krassó, a szörényi Szörény megyéből és Románia «Kis Oláhorsz.» részéből állott.
- Bánialuka*, (Bánmezeje) vr. Boszniában a Vrbas partján 15,000 l.
- Bartsch*, az Oderának jobp. mellék fly.
- Batavia*, Java szigetén a németalföldi k. indiai gyarmatok fvrsa.

- Bathurst*, 1. vrs. Austriában 2. ausztráliai sziget
3. Angol vrs. Senegambiában Afrikában.
- Bajororsz.*, királyság d. Németorsz. legnagyobb állama
k. felé, két különvált főreszből, a k. B. orsz. és a
rajnai örgrófságból (Pfalz) áll.
- Beiruth*, vrs. Szíriában a Földközi tenger partján kik.
100.000 l.
- Bécs* Ausztria fvs. a Duna mindkét partján, 607,000
a vele összefüggő előhelyekkel 825,000 l. a birodalmi tanács és az ebben képviselt örökös tart.
kormány székhelye sok nevezetességgel.
- Belgium*, királyság az Északi tenger partján, Németalföld, Por. orsz. és Franciaország között.
- Belgrád*, (Nándor-helyesebben Landor-Fehérvár) Szerbia fvs. erős vr. a Duna j b prt. 18,860 l. Száva torkolata lysor).
- Belt* a k. és é. tenger közötti kétszorulat.
- Benares*, vrs. angol k. Indiában a Ganges partján
200,000 l.
- Bender*, a Dnjester partján 22,448. l. vrs. Bessariában.
- Bengala*, k. indiai tart a Ganges mentén.
- Berber államok*, Afrika é. prt államai: Marokko, Algier, Tunis és Tripolis, a XVI. században rabló-államok.
- Berchtesgaden*, Bajor hegyi tart. Salzburgtól d. felé.
- Beresina*, a Dnjeper mellékfolyója.
- Bergams*, vrs é. Olaszorsz. 24,500 l.
- Berlin*, Poroszorsz. és a német bir. fvsra 700,000 l.
a Spree partján.
- Bessarabia*, orosz tart. a Fekete tenger partján, fvs
Kischienew.
- Besztercze*, vrs Magyarország. Besztercze-Naszódmegye.
- Besztercebánya*, Magyarország. Zólyom m. fhly.
- Besztercze* (Bisztricza, Bisztra), több kisebb fhly neve
Magyarorsz.
- Biala*, 1. vrs Gallicziában, 2. a Visztulának, 3. a
Dunajecznek mellékfolyója.
- Biela*, az Elbe két mellékfolyója.

- Bielicz*, gyár vrs Sziléziában.
- Bihac*, vrs Török-Horvátorsz.
- Boden-tó*, Ausztria-Magyar birodalom Németorsz. és
Schweicz között, az Alpok é. talpán, a Rajna által
átfolyva.
- Bolgárország*, török hűbér-fejedelemség a Duna jobb
partja és a Balkánhegység között a Fekete tengerig;
fvs Sofia.
- Boliva*, d.-amerikai köztárs. fvs Chuquisaca.
- Bologna*, vrs Olaszorsz. 89,850 l.
- Bombay*, angol k. India fvs 816,000 l. vr. kik.
- Bonn*, Poroszország rajnamelléki tart. vrs a Rajna
balpartján.
- Bordeaux* (Bordó), vrs d. Franciaorsz. kik. a Föld-
közi tenger partján.
- Bosznia*, a török birodalom ék. tart. 1878 óta Hercegovina és Török-Horvátországgal együtt az osztrák-magyar birodalom által megszállva.
- Bosporus*, a Fekete- és a Marmara-tengert összekötő
ú. n. konstantinápolyi tengerszoros.
- Boston*, 1. kik. vrs Angolorsz. 2. É.-Amerika Massa-
chusetts állam fvs. 3. D.-Amerika Felső-Guineában
Liberia köztárs. vrs
- Bottni öböl*, a kel. tenger része Svéd- és Finnorsz. között.
- Botzen*, vrs d. Tyrolban 8000 l. az Eisack partján.
- Brabant*, Németalföld tart.
- Braila*, vrs Romániában, Duna prt. kik.
- Brandenburg*, porosz tart. a mostani Poroszorsz. első
alapja, régi fvs B. 26,000 l.
- Brasilia*, csász. D.-Amerikában, fvs Rio de Janeiro.
- Braunschweig*, több részből álló német hercegség,
fvs B. az Ocker partján 50,000 l.
- Bremen*, kik. vrs az é. tenger partján.
- Bremerhafen*, az előbbi mellett kik.
- Brenner*, hegy, átkelő d. és é. Tyrol között.
- Brescia*, vrs é. Olaszorsz. 41,000 l.
- Breslau* (Borosló), porosz Szilézia fvs 171,000 l.
- Britannia* (Nagy-Britannia), Európa ny. partjától az
Atlanti oceánban, egy nagyobb sziget. Anglia Lon-

don fvr s és Skócia Edinburg fvr s egy kisebb sziget Irhon Dublin fvr s, együtt. Tengerentúli tartományai mindegyik földrészben vannak. A leghatalmasabb tengerészeti állam, mely minden földrészben bír országokat.

Budapest, Magyarorsz. fvr s a Duna mindkét partján, a kormány és országgyűlés székhelye 400,000 l., sok nevezetességgel.

Bug, a Visztula mellékfolyója.

Bukovina, osztr. tart. Magyarorsz. k. fvr s Csernovicz.

Calabria, Olaszorsz. egyik d. tart.

Calais, (Kalé) francia kik. vrs a Pas de Calais tengerszoroson, mely Britanniát a szárazföldtől elválasztja.

Canada, é. amerikai angol tart.

Catanea, vrs Olaszorsz. Sicilia szigeten az Aetna talpán.

Cattaro, vrs Dalmatiában a Bocche di Cattaro tengeri öböl mellett, kik.

Cayenne, erődített város D.-Amerika Guiana francia gyarmatba, fegyszámúzési hely.

Cetinje, Montenegro fvr s 700 l.

Champagne, híres bortermő vidék Franciaországban.

Chemnitz, a szász királyság első gyárvr sa.

Chicago, E.-Amerika Illinois államában, a Michigan tó partján híres vrs 300,000 l.

Chili, köztársaság D.-Amerika ny. partján.

China (Khina), ázsiai ős birodalom, most is 192,789 négyszög mf. 447 mill. l. fvr s Pecking.

Cochinchina, Hátsó-India partvidékén, az Annam királys. tartománya.

Columbia, É.-Amerika egyik állama, fvr s Washington.

Como, vrs. é. Olaszorsz., 24,000 l., a C. tó (Lago di Como) — mely két ágú — partján.

Cordillerák, Amerika főhegysége, mely a Nagy-Oczeán mentén végig húzódik.

Corsica, sziget a Középtengerben, francia birtok, fvr s. Ajaccio, I. Napoleon születési helye.

Costa-Rica, d. America legdélibb köztársasága.

Csehország, királyság, osztrák örökös tart., Bajor-,

Szászország, Szilézia, Morvaország, Felső- és Alsó-Ausztria között; hegyektől körülvéve, az Elbe fly. futja át; fvr s. Prága

Csendes-Oczeán (Nagy-O.), a legnagyobb a föld 5 fő-tengere közül, Ázsia, Amerika és Ausztrália között.

Cuba, az Antillák legnagyobb szigete. Spanyol birtok, fvr s. Havanna.

Cyprus, sziget a Földközi tenger keleti részében, Törökorsz., most az angolok birják.

Dánia (Dänemark), királys. é. Európában. Jüttländ félsziget, Seeland, Moen, Fünen, Laaland s több szigetből áll, fvr s. Koppenhága.

Dalmatia, az Adriai tenger és Bosznia-Herczegovina között d. felé húzódó keskeny tart. Királyság, mely tényleg az Osztrák örökös tartományokkal kormányoztatik, de jogilag Magyarországhoz tartozik; fvr s. Zara, kik.

Damascus, vrs, Syriában az Anti-Libanon talpán, 120,000 l.

Danzig, vr. és kik. vrs. é. Poroszorsz. 89,000 l.

Dardanellák, 4 váracs a Marmara és Aegei tengereket összekötő Hellespont szorulat két partján.

Délkör, földtekénk azon legnagyobb köre, mely mindkét sarkon és egy bizonyos meghatározandó ponton átvonatik. Ez az égen képzelve, az égi vagyis légköri délkört képezi, s azon pontoknak, melyek ugyanazon délkör alá esnek, egyidejűen van delük. Első vagy O délkörnek a Ferro szigeten vont képzeltek, az angolok a greenwigdtit, francziák a párisit, é. Amerika a washingtonit jelezik Ossal.

Dnjepr, d. orosz folyam, Wolchonsky erdőben ered, az Ukrainát átfutva, Oczakownál a Fekete tengerbe szakad; Beresina, Pripjez, Ingulec, Bug j., Desna, Samara b. mell. folyói.

Dnjestr, az Erdős Kárpátok é. lejtén eredő d. orosz folyam, Akjermannál a Fekete tengerbe szakad; mell. fly. Stry, Sereb.

Dobrudsza, Romániának a Duna j. prt., a Fekete tenger és a Kara-szú közötti része.

- Dolma-Bagtse.* helys. Konstantinápolynál, a Szultán palotája.
- Don,* fly. d. Oroszorsz., Tulánál egy tóból ered, Taganrognál a Fekete tengerbe szakad.
- Dráva,* a Duna j. prt. fly. Tirolban ered, Eszéknél torkol; mell. fly. Isel, Möll, Lieser, Gurk, Lavant, Mura, Gail, Dranu.
- Drezda,* a szász királys. fvs. az Elbe prtj., 156.000 l.
- Duna,* a Volga után Európa legnagyobb folyama, a Feketeerdőben Donaueschingennél egy kút kifolyása és a Brég és Brégach patakok egyesüléséből ered, a badeni nherczegséget, Würtemberget, Bajorországot, Felső- és Alsó-Ausztriát, Magyarországot átfutja, utóbbi és Szerbia, aztán a Vaskapun áttörvén, Szerbia, Románia és Bolgárorsz. között határt képez, Tulcsán alól Kilia, Sz.-György és Szulina ágakra oszolva a Fekete tengerbe szakad. Fontosabb mell. foly. külön.
- Düna,* ny. orosz. fly. Rigánál a k. tengerbe szakad.
- Durazzo,* kik. vrs. Albániában az Adriai tenger partján.
- Dux,* gyávr. Csehorsz.
- Dvina,* é. Oroszorsz. legnagyobb folyama, a Suchona és Ing egyesüléséből támad, Archangelnél a Fehér tengerbe szakad.
- Ecuador,* d. amerikai köztárs, a Csendes Oczeán partján; fvs. San Quito.
- Eger,* 1. Magyarorsz. Hevesmegye főhelye. 2. város Csehorsz. 3. az Elbe mellékfolyója.
- Egyenlítő,* földünk fölületén képzelt ama legnagyobb kör, mely azt északi- és déli-féltekére választja; azt földünkön kívül tágitottan képzelve, nyerjük az égi egyenlítőt, melyen a nap évenként kétszer napéjegyenletkor megjelenik.
- Elba,* sziget a Földközi tengerben.
- Elbe,* é. Németorsz. legn. folyama, Csehorsz. Óriás-hegységben ered, Kuxhafennál az é. tengerbe szakad.
- Elsass,* francia tart. 1870. a német birodalomhoz visszacsatoltatott, fvs. Strassburg.
- Erie,* tó é. Amerikában, Canada angol tart.

- Eriván,* Orosz-Örményorsz. fvs.
- Erzerum,* Török-Örményorsz. fvs.
- Érczhegység,* 1. a Szász királys. és Csehorsz. közötti határhegység, legmagasabb pontja a Keilberg, 3802' magas. 2. Az erdélyi Érczhegység, az erdélyi fel-föld ny. szélén 4000 lábnyira emelkedve (Abrud-bánya és Boriczabánya vidéke).
- Essen,* gyávr. Poroszorsz. Krupp F. ágyúgyára.
- Etsch,* fly. Tirolban ered, Veronát átfolyván Fossone-nál az Adriai tengerbe szakad.
- Európa* az óvilág legkisebb, de legfontosabb földrésze, a világ forgalom és műveltség központja, tulajdonképpen Ázsia ény. folytatása, mely a Kaspi tóval k. felől határolja, határai tovább é. az é. Jeges tenger, ny. az Atlanti Ocean, d. utóbbinak részei ú. m. a Földközi- vagy Középtenger, a Marmara* és Fekete tenger, s Kis-Ázsia; úgy szólván egészen a mérsékelt égélj alatt fekszik: Több államok: 1., d. E. Spanyolorsz., Portugalia, Olaszorsz., Görögorsz., Törökorsz., 2., ny. E. Franciaorsz., Belgium, Németalföld, Nagy-Britannia. 3., közép E. Németorsz., a schweitzzi szövetség és az Osztrák-Magyar monarchia 4., é. E, a Svéd-Norvég királys., Dánia, Oroszorsz; ék. része általában alföld, d. ny. része kisebb síkságokkal biró felföld. Hegyrendszerei: az Alpok, az Appeninek, a Pyrenneek a Cantabri hegy-séggel, a német középhegység az Óriás-, és Ércz-hegységgel, a Sudettek, Kárpátok, Balkán, Hellen-hegység (Pindos, Olympos), a Kaukasus és Ural-hegység. Vizei, melyek az é. jegestengerbe sietnek: Pecsora, Dvina; az Atlani oceanba: Glommen, Tornea, Néva, Niemen, Pregel, Vistula, Odera, Eider, Elbe, Wéser, Ems, Rajna, Schelde, Temse, Sever, Saina, Loire, Garonne, Duero, Tajo, Guadiana, Guadalquivir; a Közép (Földközi) tengerbe: Ebro,

* A mare Marmara tévesen «Marmor Meer» «Márvány tengernek» neveztetik, holott annak neve a déli partján létező «Marmara» várostól ered.

Rhone, Arno, Tiber, Pó, Etsch; a Fekete tengerbe: Duna, Dnjepr, Dnjestr, Don; a Kaspi tóba: Volga, Ural. Tavak: Wener, Wetter, Lodoga, Onega, Peipusz, a genfi-, zürichi-, Boden-, Vier-Waldstädti-, Lugano-tó, a Lago di Garda, Lago Iseo, Lago di Com, Lago Maggiore, a Balaton és Fertő. — E. 295 mill. l., 60 nemzet, 53 nyelv, mindannyian a kaukasi fajhoz tartoznak; 284 mill. keresztény, 11 mill. mohamedán, zsidó, pogány és budhista. *Faroer*, szigetcsoport az Atlanti oceanban, Dánia birtoka. *Feldkirch*, vrs. Vorarlberg fhly. *Fekete tenger*, Európa, és Kis-Ázsia között, beltenger, mely a Bosporus által Marmara tengerrel függ össze, egyetlen szigete a Kigyó sziget a Duna torkolatánál. *Ferro*, a Canari szigetek a legkisebbike, melynek képzelt délköre elsőnek azaz O szokott jelölni. *Fez*, é. Afrika, Marokkóhoz tartozó szultánság. *Fezzán*, é. Afrika, Tripolis tartománya. *Fidschi*, szigetcsoport, Ausztráliához tartozik, 225 szigetből áll. *Finisterre*, Spanyolorsz. legny. foka az Atlanti ocean partján. *Finnorsz.* Orosz nagyhercegség külön kormányzattal, fvr. Helsingsfvr. — A finn nyelv a magyarral rokon. *Fiume*, a magyar tengerpart fhly. az Ádriai tenger partján kik. 15,400 l. *Flandria*, belga tart. *Florenz* (Firenze), vrs. közép Olaszorsz. ezelőtt Toscana fvr. 194,000 l. sok műkincsel. *Florida*, az é. amerikai egyesült államok legdélebbike. *Foksán*, vrs. Romániában a Milkov prtj. *Frankoniai Schweitz*, neveztetik a Pegniz és Main folyók közötti hegyvidék. *Frankfurt* a Main fly. prt. Sachsenhausennel szemben, Pororsz. Wiesbaden kerületében. *Francziorsz.* Belgium, a la Manche csatorna, az Atlanti ocean, Spanyolorsz., Közép tenger, Olasz-

orsz., Schweitz és Németorsz. által határolva, Európa egyik főállama, köztársaság; k. az Alpok nyújtványai emelkednek, dk. a Cevennek. d. a Pyrenneek é. az Ardennek, nyugoti része inkább sík. Folyamok: Gironde, Sajna, Rhone, Garonne és Loire számos mellék fly. és 97 hajózható csatorna fvr. Páris. *Franzensbad*, fürdőhely Csehorsz. *Freiburg*, schweizi canton, fhly Freiburg. *Freiburg*, 1., vrs, a badeni nhercegségben. 2., vrs. Pororsz. *Friedland*, 1., vrs. Csehorsz. 2., vrs., Meklenburg-Strelitz nhercegségben. 3., vrs. Pororsz. *Gaeta*, vrs, és erős vár, d. Olaszorsz. *Galatz*, vrs Romániában a Duna prt. kik. *Galiczia*, (Gácsorsz.) Osztrák tart. Magy. orsztól é. fvr. Lemberg. *Gallipoli*, 1., kik. vrs. d. Olaszorsz. 2., erdőített kik. vrs. Törökorsz. *Ganges*, Ázsiában Elő-India főfolyama. *Garam*, a Duna mellék fly. a Kralovaltolában ered, Párkánynál torkol. *Garda tó*, é. Olaszorsz. és Tirol között. *Gastein*, vrs. Ausztria, Salzburgi tart. *Gatschina*, vrs. Oroszorsz. Ingermanland tart. *Geiser*, időszakonként szökő meleg forrás Island szigeten a Hekla tűzhányó alatt. *Genf*, Schweitz dny. Cantonja, fvr. G. a genfi tó partján s ennek a Rhonába kifolyásánál 68,000 l. gyár kivált óra ipar. *Gent*, k. Flandria fhlye a Schelde partján 127,000 l. *Genua*, é. Olaszorsz. kik. vrs a Közép-tenger partján 660,000 l. *Georgia*, Oroszorsz. Kaukasusontúli tart. fhly Tiflis. *Gibraltar*, Spanyolorsz. d. sziklás hegyfok, mely az afrikai parttal a Közép-tengert az Atlanti-Oceannal összekötő Gibraltar-szorost képezi, a szárazfölddel földnyelv által köttetik össze, a sziklán az angolok erős G. vára és G. kik. vrs 17,800 l.

- Giurgevo*, keresk. vrs Romániában a Duna partján.
Glasgow, Skócia legnagyobb gyárvárosa 470,000 l.
Glatz, vr porosz-Sziléziában a Neise partján.
Gleichenberg, fürdőhely Stájerországban.
Görz, a görz-gradiskai grófság (osztr. tart.) fhly.
Görögorsz., királyság a Balkán-félsziget d. részén számos szigettel, fvrsa Athéne.
Göttingen, Németorsz. vrs egyetemmel.
Grönland, é. Amerika sarkvidékén Dán-gyarmat.
Guatelama, köztársaság Közép-Amerikában.
Hall, 1. bányaváros Tirolban, 2. bányaváros Würtembergben.
Hamburg, német szövetségi szabad város az Elbe partján 225,000 l. tengerentúli kereskedéssel.
Hannover, volt királyság most porosz tart., fővrsa Hannover.
Hanság, ingoványos mocsár a Duna, Rába és Fertő között, részben lecsapolva.
Havanna, erődített kik. vrs az Antillák Cuba szigetén.
Hayti, (San-Domingo) az Antillák egyik szigete, két köztársaságra oszlik 1. Hayti szerezsen köztársaság fvr Port au Prince. 2. San-Domingo spanyolok lakta köztársaság fvr S.-Domingo.
Hebridek, szigetcsoport ény. a Britt-szigetektől.
Heidelberg, vrs Németorsz. egyetemmel.
Helgoland, sziklás sziget az Elbe torkolatánál az é. tengerben, angol birtok.
Helvét-köztársaság, Schweitz.
Hessen, Darmstadt Németorsz. nagyhercegség, fvr Darmstadt. H. Homburg, német tart. grófság, fvr Homburg. H. Cassel német választófejedelemség, fvr. Kassel.
Himalaya, a föld legmagasabb hegysége Ázsiában az Indus és Bramaputra folyamok között, legmagasabb csúcsa a Dhawalagiri 25,000'.
Hindostán, Kelet-India.
Holland, Németalföld.
Honduras, közép-amerikai köztársaság.

- India*, (Hindostan-Kelet-India) Ázsiában az Induson túli orsz. általában «Kelet-India», Közép-Amerika szigetcsoportjával u. n. «Nyugot-Indiá»-val szemben való megkülönböztetésül.
Indiai-Oceán, a k. félgömbön Ázsia, Afrika, a nagy Oczeán és a d. jeges tenger között.
Indiai-szigettenger, Hátsó-India és Ausztrália között.
Indus folyam, Elő-Indiában, Tibetben ered és az Arab-tengerbe szakad.
Inn folyó, Graubünden cantonban ered, Tirolt átfutja, Passaunál a Dunába ömlik.
Innsbruck, Tirol fvr, az Inn partján 14,200 l.
Ir-tenger, az Atlanti-Oceán része Irland és Angolország között.
Irland, (Irorsz.) Nagy-Britanniával egyesült királyság a Britt-szigetek kisebbike, fvr. Dublin.
Ipoly, a Duna mellékfly. az Osztrovsky hegységben ered, Szobbnál torkol.
Isar, a Duna mellékfoly. Bajororsz.
Ischl, fürdőhely Felső-Austriában.
Ischia, sziget a Közép- (Tyrheni) tengerben.
Island, dán sziget az Atlanti-Oczeánban.
Istria, örgrófság, az osztrák partvidék része, mely félszigetként az Adriai-tengerbe nyúlik; városok: Capo d'Istria, Rovigno, Pola hadi kik. és vr.
Jamaica, sziget az Antillákban, angol birtok.
Japan, nagy szigetbirodalom, Azsia k. prt. a Csendes-Oczeánban.
Japani-tenger, a Csendes-Oczeán része.
Jassy, (Jászváros) vrs Romániában.
Java, k. indiai sziget, hollandi birtok.
Jeges-tenger, (Sark-t.) kettő: az é. és d. Jeges-tenger a föld két sarka körül, örökös tél; az é. J. t. szigetei: Novajazemlja, Spitzbergen és Ferencz-József föld.
Jena, Németorsz. vrs, a szász fejedelemségek közös tud. egyetemének székhelye.
Jerusalem, régi Palestina fvr. keresztények, zsidók és mohamedánok szent városa.

Jóniai-tenger, a Közép-tenger része Görög- és Olaszország között, benne a félszigetek: Korfu, Paxo, Sz.-Maura, Ithaka, Kephallonia, Zante és Cerigo, Görög birtok.

Jura-hegység Schweitz, Francia és Németország érintkező területein.

Kairo, Egyiptom fvs a Níl prt. 313,000 l.

Kali'ornia, é. Amerika k. prt. Ó- vagy alsó-K. Mexikói tart. fvs. la Paz; új- vagy fel-K. é. amerikai szövetség állama, fvs. San-Francisco.

Kalkutta, angol k. India fvs 616,000 l.

Kamienec podolski, Oroszorsz. Podolia tart. fvs.

Kamcsatka, Oroszorsz. félsziget Ázsia ék. csúcsa.

Kanari szigetcsoport, közöttük Ferro, l. délkör.

Kandia, (Kréta) sziget a Közép-tengerben, főhely Kanea kikvrs.

Kapella, hegység a horvát tengerpartvidéken a Kulpa és Una folyók között.

Karlsbad, fürdőhely Csehorsz.

Kárpát, hegység, mely Magyarországot é. ny., é. k. és d. k. felől bekeríti; részei: 1. a felső-magyarorsz. K. a) a Dévénynél kezdődő Kis- és Fehér-K. b) a Jablunka-hegység, c) a ny. Beszkidek a Babiagorával, d) a Kis-Fátra, e) a Liptói havasok és a Nagy-Fátra, f) a Magas-Tátra, Lomniczi csúcs 8352', Jégvölgyi csúcs 8414', g) Osztrówszky-Viepor hegység, h) a Mátra; 2. az Erdős-K. a) a k. Beszkidek, b) a Simonka hegység, c) a Marmarosi poloninák; 3. Erdélyi-K. a) a Lapos hegység, b) a Rodnai havasok, c) a Kelemen hegytönc, a Gyergyói-, Görgényi- és Csík-hegység a Hargitával, d) a Bodzai, Brassai és Fogarasi havasok (Negoi 8046'), e) a Szebeni és Sebesi havasok, f) a Hát-szegi havasok.

Karst. Az Adriai tenger é. és k. partjait jellemző mészköves talajú sivar vidék, tölcséres mélyedésekkel, eltűnő folyókkal.

Kasan, vrs k. Oroszországban.

Kaschmir, hegyi tart. a Himalaja ny. lejtőjén.

Káspi tó, (tenger) földünk legnagyobb tava, Európa és Ázsia határán, Oroszorsz., Perzsia és Turkestan között, beleszakad a Volga, Ural, Kur, Terek és Kuma.

Kaukasus, a Fekete tenger és Káspi tó között emelkedő Európa és Kis-Ázsia közötti határhegyhegység; területe, melyet kozákok, georgiak, mingrélek, cserkeszek, cssecsenczek stb. laknak, «Kaukázia.»

Kiel, poroszorsz. vrs a k. tenger partján, kik.

Kiew, vrs Kis-Oroszorsz. a Dnjepr partján.

Kilia, vrs Bessarábiában, a Duna egyik torkolata partján.

Kis-Ázsia, (Anatolia) az ozmán birodalom ázsiai része Ázsiának ny. félszigete a Fekete-, Marmara-, Görög szigettenger és Középtenger által körítve.

Klagenfurth, Karinthia fvs.

Köln, németorsz. vrs a Rajna bprt. 125,000 l.

Körös a Tisza mellékfolyója a Sebes K., Fehér K. és Fekete K. egyesüléséből támadt.

Konstantinápoly (Stambul), az ozmán birodalom fvs a Bosporus d. bejáratánál, 1.075,000 l.

Koppenhága, Dánia fvs erős vr kik. 155,143 l.

Korea, félsziget k. Ázsiában.

Korint, vrs Görögorsz. 3 kik.

Középtenger, (Földközi) az ó-világ legnagyobb beltengere Európa, Ázsia és Afrika között, az Atlanti Oceannal a Gibraltári szoros által kapcsolatban.

Krakkó, 1. erődített város ny. Gácsorsz. 41,000 l. 2. K. falu Magyarosz. Alsó-Fehérmegyében.

Krim, (Tauria) d. Oroszország félsziget az Azovi- és Fekete tenger között.

Kronstadt, 1. vr és kik. a Finn öböl partján Oroszorsz. 2. K. Brassónak német neve.

Kurland, orosz tart. a Keleti tenger partján.

Kuxhaven, kik. vrs az Elbe torkolatánál.

Labrador, félsziget É.-Amerika k. partján.

Laibach, Krain fvs 20,747 l.

Lausitz, Németorsz. tart.

Lech, a Duna mellékfolyója Bajororsz.

- Lemberg*, (Lwów) Gácsorsz. fvr̄s a Peltew partján 87,000 l.
- Lemnos*, görög sziget az Aegey tengerben.
- Léna*, folyam Szibériában, az é. Jeges-tengerbe szakad.
- Lesbos*, görög sziget az Aegey tengerben.
- Lessina*, dalmát sziget az Adriai tengerben.
- Libanon*, hegység Siriában.
- Lichtenstein*, herczegség Schweiz és Tyrol között, fvr̄s Vaduz.
- Lipcse*, (Leipzig), vrs a szász királyságban 553,583 l.
- Lippe*, é. német herczegség.
- Lissa*, dalmát sziget az Adria tengerben.
- Lissabon*, Portugallia fvr̄s 224,000 l.
- Liverpool*, Angolorsz. első kik. a föld legfontosabb kereskedő vrsa 517,000 l.
- Livorno*, Olaszorsz. legfontosabb kereskedő vrsa a Közép-tenger partján 83,500 l.
- London*, a britt birodalom fvr̄sa 3.252,000 l. a Themse partján.
- Lotharingia*, német birodalmi tart. fvr̄s Metz.
- Lublin*, vrs Orosz-Lengyelorsz. 21,000 l. a Bisztricza partján.
- Lübeck*, német birodalmi szabad és szövetséges vrs 48,000 l.
- Luxemburg* nagyherczegség, a Német birodalom tagja, a Német-Aflölddel egy uralkodó alatt; fvr̄s Luxemburg vagy Lützelburg.
- Lyon*, erődített vrs Franciaországban. a Rhone prtj. 323,954 l.
- Madeira*, portugall sziget az Atlanti oceánban.
- Madrid*, Spanyolország fvr̄s. a Manzanares partján 948,426 l.
- Mailand* (Milano), é. Olaszorsz. vrs 196,109 l. az Olona prtj.
- Mainz*, vrs a heszeni rajnai tart. fhly. a Rajna b. prtj. 43,000 l.
- Malta*, britt sziget a Középtengerben, fhly. La-Valette vrs kik.
- Manchester*, gyárvr̄s Angolorsz. 384,993 l.

- Mantua*, erös vrs a Mincio szigetén é. Olaszorsz.
- Marienbad*, fürdőhely Csehorsz.
- Marmara tenger* Európa és Ázsia között, a Bosporus által a Fekete-, a Dardanellák által az Aegei-tengerrel összekötve.
- Marokko*, császárság Afrika ény. prtj.
- Maros fly.* a gyergyói hegységben ered, Szegednél a Tiszába ömlik, mellék fly. a két Kükülő és Sztrigy.
- Mecklenburg-Schwerin* és -Strelitz, ész. Németorsz. nagy herczegségek.
- Merán*, vrs Tirolban az Etsch prtj. égalji gyógyintézet.
- Mexico* szövetséges köztársaság é. Amerika d. részében a Csendes- és az Atlanti oceán között, fvr̄s Mexico 205,000 l.
- Milano-Mailand*
- Modena*, vrs Olaszorsz. 32,000 l.
- Mödling*, helység Bécs mellett.
- Montenegro* (Crnagora), fejedelemség Dalmatia, Hercegovina, Törökorsz. és az Adriai tenger által határolva; zord hegyvidék; fvr̄s. Cetinje
- Morava*, fly. Szerbiában a Szerb- és a Bolgár Morava egyesüléséből támad, Szendrőnél a Dunába szakad.
- Morva*, fly. a Glatz hegységben ered, Dévénynél a Dunába szakad.
- Morvaorsz.* osztráktart. örgrófság fvr̄s. Brünn.
- Moszkva*, Oroszorsz. régi fvr̄s. a M. prtj. 399,321 l. Kreml vr̄.
- München*, Bajororsz. fvr̄s. 170,000 l. az Isar prtj.
- Narenta*, fly. Hercegovinában ered, Dalmatiában az Adriai tengerbe torkol.
- Nápoly*, vrs d. Olaszorsz. a Vesuv talpán, kik. a Középtenger prtj.
- Newyork* (Uj-J.), Amerika legnagyobb vrs 922,292 l. a Hudson torkolatánál kik.
- Németalföld* királys. az é. tenger, Belgium és Poroszorsz. közötti; fvr̄s. Amsterdam.
- Nikápoly* vrs Bulgáriában a Duna prtj. az Olt fly. torkolatával szemben.

- Nil*, Afrika legfontosabb folyama, a Középtengerbe torkol.
- Nizza*, Franciaország vrs a Középtenger prtj.
- Normandia*, Francia tart. az Atlanti oceán prtj. a Szajna torkolati területe.
- Nürnberg* régi iparos vrs Bajorország.
- Ocean* «világtenger» alatt értjük a földtekén létező nagy összefüggő, álló víz tömeget, melynek részei: az Atlanti-, Indiai-, Csendes-Ocean vagyis Nagy-Ocean, továbbá a é. és d. Jeges tenger.
- Odera*, fly. Németország.
- Odessa*, kereskedő és kik. vrs Oroszország. a Fekete tenger prtj. 119,000 l.
- Olaszország*. (Itália), királys. határai é. Schweitz, és Osztr. Magy. birod. k. ugyanez, az Adriai és Joniai tenger. d. a Középtenger a Tarantoi öböllel ny. a Tyrheni és a Lyguri tenger és Franciaország. hegységek az Alpok és Appenninek; fly. a Pó, Adda, Mincio, Tagliamento, Isonzo és Tiber; fvs. Roma, hozzátartoznak Sicilia sziget fvs, Palermo, Sardinia sziget fvs. Cagliari, Elba sziget fhly. Portoferrajo.
- Oldenburg* Németország. n. hercegség és szövetségi állam.
- Olympos* hegys. Balkan félszigeten Makedonia és Thessalia között.
- Oroszország*. az angol birodalom után leghatalmasabb, Európa és Ázsia nagyobb részét bírja és folyton terjed, fvs. Sz.-Pétervár, a régi fvs. Moszkva.
- Oxford*, Angolország. vrs Themse prtj. egyetem.
- Pacific Ocean* = Csendes Ocean.
- Padua* vrs f. Olaszország. Bachiglione prtj. egyetem.
- Palesztina* (Kánaán), a szentföld, Syria d. része a Jordán prtj.
- Palermo*, Sicilia sziget fhly. kettős kik.
- Panama*, é. és d. Amerikát összekötő földszoros.
- Pannonia* Magyarország. Duna jobbparti része, Horvátország. Krain és Bosznia része által képződött hajdani római tart.

- Páris*, Franciaország. fvs. 1,825,000 l. a Szajna prtj. évi jövedelme 55 milliót meghaladja.
- Parma*, vrs Olaszország. 47,000 l.
- Pas de Calais*, a la Manche csatorna legkeskenyebb része.
- Passau*, vrs Bajorország. a Duna prtj.
- Patras*, erődített kik. vrs Görögország.
- Pavia*, vrs Olaszország. a Ticino prtj. egyetem.
- Peking*, a Kinai birod. fvs. 1¹/₂ mill. l.
- Perzsia*, középázsiai királyság fvs. Teherán.
- Peru*, d. Amerika köztársaság.
- Philadelphia*, az é. amerikai szövetség Pensilvânia államának fvs. 674,000 l.
- Philippopol*, k. Rumélia fvs. a Mariza partj.
- Pirano*, kik. vrs Istriában (osztr. örökös tart.)
- Portugallia*, királys. a Pirennai félsziget ny. része az Atlanti Oceán prtj. fvs. Lissabon.
- Potsdam*, vrs Poroszország.
- Prága*, Csehország. fvs. Moldva prtj. 200,000 l.
- Poprád*, fly. a Szepességben ered, s a Dunajecce a Visztulába siet: Magy. orsz. egyetlen nem a Duna folyam területéhez tartozó folyója.
- Poroszország*, királys. a német birodalom vezető országa, alkatrészei Poroszország., Posen, Brandenburg, Szilézia, Pomeránia, Szásztart., Westphalia, Rajna-mellék, Hohenzollern, Hannover, Schleswig-Holstein, Hessen-Nassau és Lauenburg; fvs. Berlin.
- Przemysl*, vrs. Gácsország. a San prtj.
- Pyrenéek*, határhegység, Franciaország. és Spanyolország. között.
- Quarnero*, az Adriaitenger ék. öble, ott a Qu. sziget-csoport.
- Quebec* vrs. é. Amerika Canadában.
- Quedlinburg*, vrs Poroszország.
- Quertaro*, vr Mexikóban.
- Rába*, fly. Stajerország. ered, Győrnél a Dunába szakad, mellék fly. a Rábcza, melylyel a Rábaközt képezi.
- Ragusa*, régi dalmát kik. vrs. az Adriaitenger prtj.
- Rajna*, Németország. főfolyama, Schweitzban ered, a

- Boden tavat átfolyja, Schaffhansennél zuhatag, az é. tengerbe szakad.
- Rastadt*, vrs a Badeni n. herczegségben.
- Regen*, a Duna mellék fly. Bajororsz.
- Rcgensburg* vrs, Bajororsz. a Duna prtj.
- Reichstadt*, vrs Csehorsz.
- Reuss*, 1. Greiz, 2. Gera német birodalmi herczegségek és szövetséges államok.
- Rhodus* sziget a Középtenger k. részében.
- Riga*, vrs. Oroszorsz. a Duna torkolatánál.
- Rigi*, magános hegytönc Schweiz, Schwyz canton-jában.
- Riva*, vrs d. Tirolban a Garda tó prtj.
- Rocky Montains*, szikla hegység é. Amerikában.
- Rodosto*, vrs Törökorsz. a Marmaratenger prtj.
- Róma*, Olaszorsz. fvs. a pápa székh. Krisztus előtt 753 évvel épülvén a föld legrégebb vrs, a Tiber prtj. sok nevezetességgel, 220,000 l.
- Románia* királyság, a Moldva és Oláhorsz. egyesülése és a Dobrudscha odacsatolásából alakult, határos Magyarorsz. Bukovina, orosz Bessarabiával, a Feketetengerrel, Bulgária és Szerbiával, mely két utóbbtól a Duna választja el; fvs. Bukarest.
- Saaz*, vrs Csehorsz. komlónásárok.
- Schweitz* (Helvétia) szövetséges köztársaság mely következő, közigazgatási tekintetben állami önállósággal bíró cantonokból áll, u. m: Zürich, Bern, Luzern, Uri, Schwiz, Unterwalden, Glarus, Zug, Freiburg, Soloturn, Basel, Schaffhausen, Appenzell, St. Gallen, Graubünden, Aargau, Turgau, Tessin, Wadt, Wallis, Neunburg, Genf: Ausztria-Magy.-Olasz-, Francia-, és Németorsz. között fekszik, korm. fvs. Bern.
- Salzburg* a hasonnevű osztrák örökös herczegség, foly. a Salzach prtj, régi vrs.
- Schwarzburg* Rudolstadt és Sonderhausen, német fejedelemségek és szövetséges államok.
- Szász királys.* német szövets. állam, az Osztr. Magy. monarchiától é. fekszik fő fly. Elbe. fvs. Drezda,

- Szászorsz.* porosz tart. fhly. Magdeburg.
- Szász-Altenburg*,
- Szász-Koburg-Gotha*,
- Szász-Meiningen*,
- Szász-Weimar-Eisenach*, herczegségek és német szövetséges államok.
- Száva* fly. Krainban ered, s Belgrádnál a Dunába szakad.
- Szarajevo* (Bosna-Seraj) Bosznia fvs. 50,000 l.
- Szerbia*, királys. a Duna jobb prtj. fvs. Belgrád.
- Sibiria*, ázsiai orosz tart.
- Skandinavia*, é. európai nagy félsziget, Svéd és Norvég egyesült királyságokkal.
- Slavonia*, Magyar koronaorsz. a Dráva és Száva között Horvátország közös kormánya alatt, fvs. Eszék.
- Sophia*, Bolgárorsz. fvs. az Isker prtj. 30,000 l.
- Spanyolorsz.*, királys. a Pyraenei félszigeten, d. és k. felől a Középtenger, é. Franciaország ny. az Atlanti Ocean és Portugália által határolva, Afrikától a gibraltári szoros választja el; hegyei a Pyraeneek, a Cantabri és Yberi hegyek; Folyói: Ebro, Ninho, Duero, Tajo, Guadiana és Guadalquivir. fvs. Madrid, a régi fvs. Sevilla. Hozzá tartoznak a Balleári és Pithiusi szigetek a Középtengerben és számos szigetek az Antillákban, s gyarmatok Afrikában.
- Sparta*, vrs Görögorsz.
- Speier*, vrs Bajororsz. német császárok sirjai.
- Spezia*, 1. vrs hadikik Olaszorsz. 2. kik. vrs Görögorsz.
- Sporadok*, elszórt szigetek az Aegei tengerben.
- Stajerorsz.* herczegség. osztr. örökös tart. Felső-Alsó-Ausztria, Magyarorsz., Kraina, Karinthia, Tirol, és Salzburg között; hegyei Alpok, fly. a Mura és Dráva; fvs. Gratz.
- Steier*, vrs Felső Ausztriában, fegyvergyár.
- Stettin*, erős vr Poroszorsz. az Odera prtj.
- Stockholm*, Svédország fvs. a Málár tónak a k. tengerbe folyásánál 134,000 l.

- Strasburg*, 1. vrs Poroszorsz. a Drevenz prtj. 2. vrs Potsdam közelében.
- Strassburg*, erős vr Elsassban 85,000 l.
- Stuttgart*, Würtemberg királys. fvs, 75,000. l.
- Sudan*, Afrika belsejében fekvő nagy terület.
- Sudetek*, hegység Csehorsz. és Szilézia között
- Suez*, vrs Aegyptomban a Közép- és a Vöröstengert összekötő S-i csatorna prtj.
- Sumatra*, k. indiai sziget.
- Sunda szigetek*, k. indiában, Sumatra Jáva, Borneo, Celebes 39 kisebb.
- Taurus*, hegység Kis Ázsia d. részében az Euphratig.
- Temes*, a Duna b. prtj. mellék fly.
- Teplitz*, fűdőhely 1. Csehorsz. Leitmeriznél; 2. Magyarorsz. Trencsénél.
- Teschen*, vrs Sziléziában.
- Tessin* (Ticino), fly. Schweizban ered, a Lago Maggioret átfolyván Pavián alól a Póba szakad.
- Themse*, Angolorsz. fő fly. Greenwichnél torkol.
- Thüringia*, a Wera és Saale fly. Harz- és Thüringierdő közötti terület.
- Tirol*, hercegesített grófság osztr. örökös tart. hegys. Alpok; fly. Ill (a Rajnába), Lech, Isar, Inn, Dráva (a Dunába), Etsch, Sarca, Brenta (az adriai tengerbe szakadnak) fvs. Innsbruck.
- Tisza*, fly. Magyarorsz. Mármarosban a Fehér-Fekete-Tisza és Iza egyesüléséből ered, s a Bodrog, Hernád, Zagyva, Szamos, Körös és Maros bele torkolása után Titelnél a Dunába szakad.
- Törökorsz.* (Ozmán birod.), a Konstantinápolyban lakó szultán birodalma, mely Europa, Ázsia és Afrika részeire kiterjed; a Balkán sziget d. és dk. ny. felé az Adriai tengerig terjedő főbb részeiből, Kis Ázsiából, Syriából, Afrika é. partvidékéből áll.
- Trapezunt*, kik. vrs Kis-Ázsiában a Fekete tenger prtj.
- Traun*, a Duna mellék fly. Linznél torkol.
- Treviso*, vrs é. Olaszorsz. 22,000 l.
- Triest*, az osztr. örökös tart. tenger part vidékében sz. kik. vrs az Adriaitenger triesti öble prtj. 120,000 l.

- Tripolis*, é. afrikai berber állam török kormányzat alatt, fvs. Tripolis a Középtenger prtj. kik.
- Troppau*, osztr. Szilézia fvs. 17,000 l.
- Tunis*, é. afrikai berber állam török kormányzat alatt, fvs Tunis kik. vrs. a Középtenger prtj.
- Turin*, vrs é. Olaszorsz. 180,000 l.
- Turkestán*, közép ázsiai orsz. (Turán) a Bochara, Khiva, Khokand, és Badagcsán országok emirjei, illetőleg khánjai birtoka.
- Turnu-Mogurello*, vrs Romániában.
- Turnu-Severin*, vrs Romániában, vr kik. a Duna prtj.
- Udine*, vrs é. Olaszorsz. 25,000 l.
- Ulm*, Würtemberg királys. Würtemberg és Bajororsz. közös vára a Duna prtj.
- Unna*, a Száva mellék fly. Boszniában ered.
- Upsala*, vrs Svédorsz. egyeternmel.
- Urál*, 1. hegység Europa és Ázsia között; 2. e hegység d. részén eredő U. fly. a határjelzést folytatva 5 ágban szakad a Kaspi tóba.
- Uruguay*, d. Amerika köztárs. Brazília és a la Plata államok között fvs. Montevideo.
- Utah*, a mormonok területe é. Amerikában.
- Vág*, a Duna mellék fly. a Biliagorában ered, Gutánál torkol.
- Várna*, kik. vrs Bulgáriában a Fekete tenger prtj.
- Varsó*, vrs Oroszorsz. a Visztula prtj. az előtt Len-Veglia, a Quarnero szigetek egyike.
- Velence*, 1. (Venezia), a hires laguna vrs é. Olaszorsz. az Adriai tenger prtj. 298,000 l. 2. falu Fehérmegyében.
- Venezuela*, d. Amerikai köztárs. fvs. Caracas.
- Verona*, vrs Olaszorsz. az Etsch prtj.
- Vesuv*, tűzhányó hegy d. Olaszorsz. Nápolynál.
- Visztula*, folyam a uy. Beszkidekben (Kárpát) ered, a k. tengerbe szakad: mellék fly. Dunajec, San, Bug, Drevenz, Pilica, Brache.
- Viddin* vrs. Bulgáriában a Duna prtj.
- Vielicska*, bánya vrs Gácsorsz.

Vilna vrs. Oroszorsz. az előtt Litvánia fvs.

Woolwich, vrs Angolorsz. ágyúgyár.

Württemberg, királys. német szövetséges állam, hegy és dombvidék fly. Duna, Nekar, Tauber, fvs. Stuttgart.

Zára, erődített kik. az Adriai tengerprtj. Dalmatia fvs. 19,000 l.

Zürich, vrs Schweizban, a Limmatnak a zürichi tóba ömlésénél 21,000 l. egyetem és polytechnicum.

Zwornik, vrs Boszniában a Drina prtj.

FÜGGELÉK.

Katonai és polgári czímtár.